

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

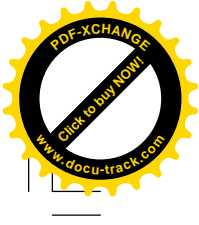
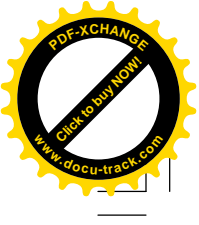
Олег КУПЧИНСЬКИЙ

**АКТИ ТА ДОКУМЕНТИ
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО
КНЯЗІВСТВА
XIII — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
XIV СТОЛІТЬ.**

ДОСЛІДЖЕННЯ. ТЕКСТИ

Львів — 2004

ББК 6303 (2 УКР)
К92
УДК 94 (477"12/14)

Книжка представляє дослідження і найповніше видання текстів актів і документів Галицько-Волинського князівства. Вміщає оригінальні та копійні автентичні акти та документи, реконструйовані акти з літописів і літописців, сумнівні щодо достовірності документи, а також документи тогочасних і пізніших сторіч, у яких згадуються відомі і невідомі досі документи князівства. Опрацьовано 227 актів і документів.

Опубліковані документальні матеріали різні за змістом і дипломатичною формою, видавались усякими особами та інституціями в різних місцевостях. Розкривають умови формування Галицько-Волинського князівства, його соціально-економічні відносини і політичний лад, контакти з іншими землями і державами, внесок у боротьбу з кочівниками, а крім того, слугують для вивчення права, побуту, культури давньоукраїнських дипломатичних служб, мови. Видання — ілюстроване.

Книжка адресується історикам, археологам, мовникам, викладачам і студентам, учителям, краєзнавцям.

Надруковано за ухвалою
Видавничої ради Наукового товариства
імені Шевченка у Львові

Книжка підготовлена та видана завдяки фінансовій
підтримці Фундації Українського Вільного Університету
та Американської Ради наукових товариств

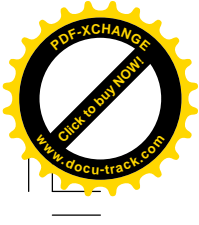
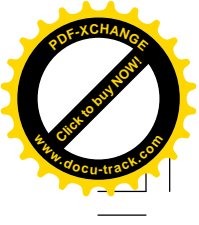
К 0503020902 Без оголошення
2004

ISBN 966-7155-85-4

© О. Купчинський. Акти та документи
Галицько-Волинського князівства XIII —
першої половини XIV століть. Дослі-
дження. Тексти. 2004.

© Наукове товариство імені Шевченка у
Львові, 2004. Укладання

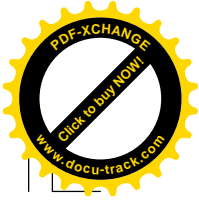
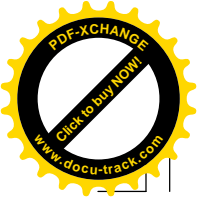
ПЕРЕДМОВА

Публікація давніх актових і документальних пам'яток, а в нашому випадку йдеться про пам'ятки XIII — першої половини XIV ст.,— це завжди певний етап осмислення історичних і культурних явищ часу, повернення із забуття якоїсь частини спадщини минулого. Заповнення такого роду прогалин є важливим причинком до вивчення ще мало дослідженого середньовіччя і його писемних пам'яток. Відомо ж бо, що справжня наука „не виростає з директив або постанов“, їй потрібна реальна база. Скромна мета цієї книжки — подати читачеві тексти актів і документів Галицько-Волинського князівства та все, що відомо про них на сьогодні, і тим самим посприяти процесові поглибленого вивчення епохи, а в ній документа як феномена своєї доби. Не другорядним у підготовці праці був намір поділитися спостереженнями стосовно тогочасної документальної спадщини та її оцінками — чужими і своїми. Багато актів і документів, які публікуємо, уже відомі, але тепер ці пам'ятки, зібрані по різних архівах і з давніх видань, згромаджені та упорядковані в окремій книжці, дістають нове звучання і життя.

Складна історія Галичини і Волині, а також тих територій, які на певних етапах входили до складу Галицько-Волинської держави чи тимчасово підпорядковувалися їй, нині вивчається здебільшого на основі археологічних, етнофольклорних і мовних джерел. Водночас відомо, що головним джерелом для їх дослідження сьогодні є літописи та літописці. Служать цьому й описи подорожей та іноземні хроніки. Останнім часом звернуто увагу на джерелознавче значення матеріалів, що пов'язані з давньоруським епосом, т. зв. сказаніями, билинами, повістями і т. ін.

У цьому контексті, однак, документальна спадщина як окремий вид писемності Галицько-Волинського князівства вивчена мало, тому не завжди належно оцінена й використувана.

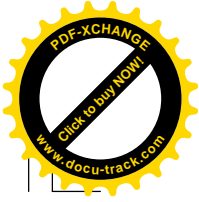
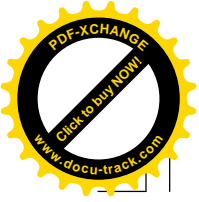

Останнє стосується як окремо збережених оригінальних актів і документів, так і реконструйованих із наративних джерел. Вони на сьогодні далеко не всі зібрані й відомі, тому очевидно, що про їх структуралізацію, знайдення їм місця в ієрархії писемних пам'яток і належне наукове опрацювання говорити наразі не доводиться. Досі нічого не знаємо про ряд галицько-волинських документів княжого часу, які згадуються в пізніших документальних матеріалах. Не завжди переконливо аргументовано віднесення деяких документів до фальсифікатів. На окрему увагу заслуговує іноземна документальна спадщина, у якій віддзеркалено різного характеру контакти з галицько-волинськими землями. Тимчасом, як на вивчення літописів та інших розповідних пам'яток потрачено чимало сил визначних істориків, літературознавців, мовознавців, дослідження і публікація актів і документів указанного часу дотепер перебуває на початковому етапі. Вивчення статутних грамот у порівнянні з дослідженням літописних кодексів, на думку деяких істориків, відстає „більш як на сто років“: те, чого досягла наука про літописи до 60-х років XIX ст., приблизно відповідає стану вивчення статутних грамот у 70-х роках XX ст.¹ На жаль, сказане стосується також дарчих, розмежувальних, купчих та інших грамот, актового матеріалу взагалі. Сьогодні, без сумніву, настала черга на повсюдне і докладне виявлення та різнобічний, зроблений у стислому зв'язку з різними іншими писемними матеріалами аналіз актів і документів віддалених епох. Водночас проблема полягає не тільки у вичерпності виявлення пам'яток, але й у належній (у контексті загальних досягнень на сьогодні науки про документ) дипломатичній оцінці їх насамперед з погляду внутрішньої організації тексту, його функціональності, врешті, що чи не найважливіше, автентичності. Не можна й надалі приймати фальсифікати за достовірні документи. У багатьох дослідженнях не враховується факт, що численні документи через недогляд або з інших причин опубліковано з цезурами, значними пропусками, водночас тексти їх часто дуже не докладні з точки зору адекватності оригіналам чи спискам оригіналів.

¹ Шапов Я. Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI—XIV вв.— Москва, 1972.— С. 6.

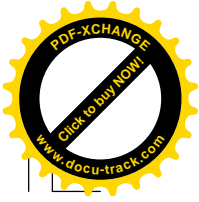
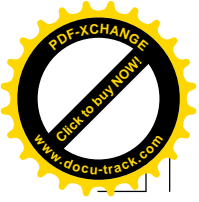
Відтворення якомога повнішого складу актових та документальних спадщини Галицько-Волинського князівства за вказаний період для нас одне з головних завдань. Продиктоване воно також вимогами, які на сьогодні ставить історична наука перед джерелознавством. При доборі текстів пам'яток цього типу враховано, зокрема, специфічні вимоги: досліджувати якнайширший репертуар актових і документальних джерел, що охоплює пам'ятки, які дійшли до наших днів не лише у своїй первісній формі — в оригіналах чи списках оригіналів, але й у складі пізніших підтвердних грамот або в різних записах у книгах адміністративно-судових установ, розглядати найрізноманітніші за змістом і формою нині доступні уривки та цитати джерел, включно до найдрібніших згадок. Деякі дослідники пропонують звертати увагу навіть на канцелярські записи і реєстри, не кажучи вже про протокольні диктати чи т. зв. мінути, як факт доказовості адміністративно-юридичної і ділової діяльності та популярності канцелярій². Такий підхід зумовлений насамперед специфікою часу, в якому створювалися ці документи, а водночас станом їх збереження на сьогодні. Він також диктується методологією джерелознавства, яка, власне, не може існувати та розвиватись без уваги до найдрібніших фактів і тяглого відкриття і аналізу нових об'єктів дослідження.

Утім, вивчаючи галицько-волинський акт і документ XIII — першої половини XIV ст.^{*}, треба бути свідомим того, що на сьогодні маємо справу здебільшого тільки з рештками документальних пам'яток князівства і, під цим оглядом, перебуваємо у складнішому становищі, коли йдеться про те, щоб відтворити загальну картину документального репертуару і вести на їх основі різноманітні дослідження в порівнянні з дослідженнями

² М а р а с и н о в а Л. М. Новые псковские грамоты XIV—XV вв.— Москва, 1966.— С. 34, 71; Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi Magni ducis Lithuaniae 1386—1430 / Zebrał i wydał J. O c h m a ń s k i.— Warszawa; Poznań, 1986.

^{*} Під актом у дипломатичному сенсі цього слова розуміємо будь-який писемний запис, що вказує на приватну або урядову (державну) чинність загальносуспільного значення; він, як правило, не засвідчений печаткою чи іншими спеціальними знаками або підписами і його зміст сам по собі не має юридичного значення (записка, повідомлення, депеша, лист тощо); документ зате є тим писемним записом, який створений за відповідною формою, стосовно своєї епохи і місця видачі, засвідчений та стверджує чи встановлює певний правовий стан або служить також для виконання тих чи інших чинів і уповноважень. Безперечно, обидва пропонувані трактування цих термінів попередні та умовні, щодо їх визначень тривалий час точиться дискусія.

документів інших земель, наприклад, Мазовецького й Краківського князівств, Чехії чи Угорщини за цей період, де їх уже з другої половини XII ст. зберігалось чимало. Водночас порівняльна документальна база зі суміжних до князівства земель Русі теж незначна, що дуже ускладнює вивчення документа, принаймні щодо його будови і провенієнції.

Так, виходячи з назрілих потреб, головним для нас було завдання якнайповніше розкрити інформацію про стан збереження актової та документальної спадщини Галицько-Волинського князівства, а далі й провести її аналіз і підготувати публікацію пам'яток.

У цій праці:

обстежено відомі, а поряд маловідомі й досі не відомі акти та документи. Це однаковою мірою стосується як окремо взятих актів і документів, так і їх реконструкції з літописів та інших пам'яток;

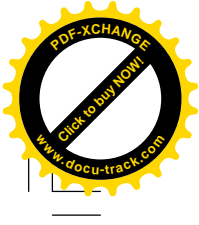
наново прочитано тексти актів і документів *de visu*, на основі прямого ознайомлення з оригіналами чи пізнішими списками-копіями. Достеменно ознайомлення з пам'ятками дало змогу виявити варіанти актів і документів, а також нові, досі не знані списки текстів. Остаточно устійнено будову актів, а передусім різновиди формулярів, структуру клаузул. Це стосується і реконструйованих документальних пам'яток, у зв'язку з чим багато раніше внесених актів і документів у контекст нарративних джерел уперше трактуються як такі;

уміщено відомі й не відомі на сьогодні неавтентичні акти та документи і їх списки, які писані пізніше від імені реальних експонентів;

подано документи різних державних, церковних і церковно-корпоративних інституцій, а також приватних осіб, які згадують і цитують акти та документи Галицько-Волинського князівства;

опубліковано усі відомі нам на сьогодні акти та документи, що створювалися на території Галицько-Волинського князівства. Публікація супроводжується загальними вступними увагами в межах відповідних розділів, а також критичним коментарем до кожного публікованого акта чи документа (виняток становлять хіба що ті публіковані акти та документи, в яких вони тільки згадуються, див. Розділ IV). У коментарях порушено загальні пи-

тання трактування пам'яток, оцінки їх достовірності та про-
венієнції, а також історіографічних інтерпретацій та аналізу
актів і документів у минулому й нині, їх друку та ін.

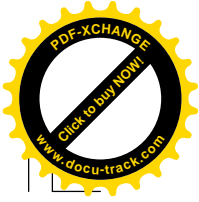
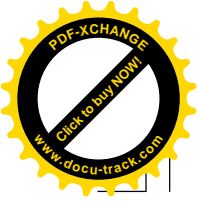
* * *

Перші дослідження документальних матеріалів належать
літописцям. Відомо, „Повість минулих літ“ — найдавніша
писемна пам'ятка, що вважається першою працею з історіо-
графії, засвідчує факти, взяті „з окремих заміток та більш чи
менш обширних записів, оповідей, офіційних документів (догово-
рів, листів) та ін.“³ Сказане стосується усіх літописів. Що ж
до галицько-волинських земель, то на окрему увагу заслуговує
Галицько-Волинський літопис, що дійшов до нас у різних спис-
ках, найраніший з яких сягає початку XV ст. Використання у
ньому актів та документів досить значне. Варто згадати, що з
нього вдається реконструювати понад 60 актів і документів,
зокрема, таких князів, як Роман Мстиславич, Мстислав Мсти-
славич, Данило Романович, Василько Романович, Шварно Данило-
вич, Лев Данилович, Володимир Василькович, Мстислав Данилович
та ін., акти монастирів, боярів, представників духовенства (див.
Розділ II). Практика використання документів в історіографіч-
них працях відома з XIII—XIV ст., щораз більшого поширення
набувала вона у XV—XVII ст. Галицько-волинський документ
знали і черпали з нього факти для своїх праць Я. Длугош, Й. Альн-
пек, Т. Піравський, С. Окольський та ін. Грамоти князя Лева
Даниловича використовували З. Копистенський у полемічному
творі „Палінодія“ (грамота Спаському монастиреві), В. Зимо-
рович — у „Хроніці міста Львова“ (грамота Миколаївській церкві
у Львові), невідомий автор — у праці „Походження та життя
львівських єпископів грецького обряду“ (грамота Онуфрїївсько-
му монастиреві у Лаврові).

Починаючи з XVIII ст., документальні пам'ятки Галицько-
Волинського князівства досліджувано частіше і різнобічніше.
Так, про документи князя Лева Даниловича інформує „Хроніка“
с. Кульчич. Під 1696 р. вміщено повідомлення про королівські
підтвердження двох привілеїв князя Лева Даниловича родині

³ Иконников В. С. Опыт русской историографии.— К., 1908.— Т. 2, кн. 1.—
С. 302, 361—362 та ін.

Кульчицьких⁴, Я. Т. Юзефович у „Хроніці міста Львова“, написаній близько 1714 р.⁵, згадує про документальні матеріали, пов'язані з іменем галицько-волинських князів (правда, на підставі раниших праць, у яких вони розглядалися). Вже у перших десятиріччях XVIII ст. грамоти опрацьовувалися науково. Грамоту князя Лева Даниловича кафедральному соборові в Крилосі, датовану 8 березня 1301 р., аналізує Л. Кишка, вносячи її у працю „Книга актів“⁶, різні документи вивчає В. Татищев в „Історії Російській...“⁷ Натяки на князівські документи, зокрема на грамоту для Крилоса, трапляються у працях Г. Кульчинського, насамперед у дослідженнях „Докази руської церкви“ та „Додаток до доказу руської церкви“⁸, а також М. Рилла „Старожитності руської церкви“⁹.

У другій половині 60-х років XVIII ст. єпископ Ф. Володкович¹⁰, ведучи суперечку за маєтності Києво-Печерського монастиря, користується грамотою князя Романа Галицького, за якою монастир мав одержати „землю Забудецкую з людьми и з пошаними на деревнях“¹¹. Цінною, якщо йдеться про ранні опрацювання галицько-волинських грамот, є брошура „Вимога руського духовенства до станів найяснішої Речі Посполитої“, видана 1764 р.¹² До неї додано „Сумарій“ документів з десятьма акта-

⁴ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі — ЛНБ НАН України), від рукописів, ф. 141 (О. Чоловський), спр. 37, арк. 125.

⁵ Józefowicz J. T. Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej.— Lwów, 1854.— S. 86.

⁶ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 201, оп. 4-6, спр. 413. Див. також: ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 1286, арк. 18 зв.—19.

⁷ Татищев В. Н. История Российская с самых древнейших времен...— Москва, 1768.— Кн. I; 1773.— Кн. II; 1774.— Кн. III.

⁸ Kulczyński I. Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora...— Romae, 1733; його ж. Appendix ad specimen ecclesiae Ruthenicae.— Poznań, 1759.

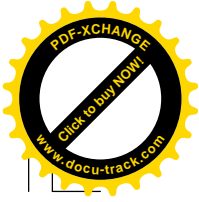
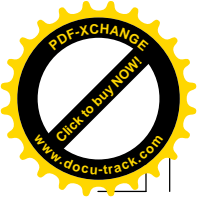
⁹ Rylo M. Antiquitates ecclesiae Ruthenicae.— Suprasli, 1755.

¹⁰ Status causae z strony przewielebnego Feliciana Wołodkowicza...— [Warszawa, 1766].

¹¹ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (далі — НБ України), ф. 2, П-1515, арк. 345—346. Рукопис XIX ст. Списки грамоти в латинській транскрипції кінця XVIII ст. (Національний музей у Львові (далі — НМ у Львові), від рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 93, арк. 44); ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 1286, арк. 19.

¹² Żądanie duchowieństwa Ruskiego, które stanom najjaśniejszej Rzeczypospolitej w rokorge remonstruje...— [1764]; див.: Ісаєвич Я. Д. Невідома пам'ятка української історіографії другої половини XVII ст. // Український історичний журнал.— 1970.— № 2.— С. 184—185.

ми, починаючи від грамоти „Данила короля галицького, сина князя Лева [...], Вітовта і королів польських...“ Документи були апробовані раніше станами Речі Посполитої в 1668 р., сеймами 1669, 1674 рр. та ін.¹³

У третій чверті XVIII ст. тексти досліджуваних грамот використовуються у більших історіографічних працях, таких, як виданій 1770 р. у Львові книжці К. Ходикевича „Історико-критичні дослідження“ про два архієпископства Київської і Галицької митрополій¹⁴.

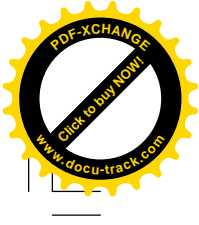
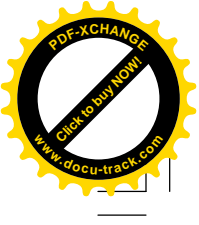
Зауважимо, однак, що майже в усіх історіографічних студіях XV—XVIII ст., сягаючи до середини XIX ст. (хоч уже частково), акти та документи галицько-волинських канцелярій використовуються некритично. На рівні автентичних розглядаються фальсифікати, достовірні тексти фігурують поряд із недостовірними. Це певною мірою було характерною ознакою тих століть, і не лише в Україні. Зміст акта чи документа сприймався з довірою до написаного, трактувався як реальний історичний факт, що мав відповідати історичній дійсності й саме таким впроваджувався у науковий обіг (виняток становить хіба що згадана праця Л. Кишки). Тим часом, як показує сучасна критика текстів, маємо автентичні грамоти, які створювалися у XIII чи XIV ст. (див. I, № 2—3), а поряд грамоти тих же експонентів, що були подібно датовані (частіше не датовані), але створені набагато пізніше і є сумнівними щодо своєї достовірності. Як приклад можна подати низку грамот, писаних від імені князя Лева чи Лева Даниловича (див. III, № 4—10, 21—25 та ін.).

В останнє тридцятиріччя XVIII ст. на дослідженнях історичних пам'яток позначилися різні суспільно-політичні зміни. У літературі Галичини використання давніх грамот пов'язується переважно з історією церкви. Під цим кутом зору заслуговує на увагу низка трактатів Д. Верхратського, І. Ославського, М. Гарасевича, дослідження і листування І. Гудза¹⁵. З появою урядового декрету, яким власті не підтримували легалізації львівського капітулу, І. Гудз звертається із закликом не підпорядковуватися заходам уряду, а згодом і єпископові П. Білянському. Він

¹³ Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись с 1700 до конца 1772 года.— Львов, 1887.— Ч. II.— С. 251—252 та ін.

¹⁴ Chodykiewicz K. Dissertationes historico-criticae de utroque archiepiscopatu metropolitano Kijoviensi et Haliciensi...— [Leopoli], 1770.

¹⁵ НМ у Львові, від рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 73; F⁰ № 90/1—3; Перемышлянин на рѳк 1852.— Перемышль, 1852.— С. 99.

рекомендував підготувати розгорнуте подання (лист від 24 липня 1787 р.), яке б містило факти з історії розвитку згаданих установ у Галичині, починаючи з князівських часів, і спираючись на латинські документи XV—XVIII ст. та грамоту князя Лева Даниловича кафедральному соборові у Крилосі від 8 березня 1301 р., що неодноразово підтверджувалася королями в XVI—XVII ст., закликає захищати „права руського народу“. Йому належить проект такого подання¹⁶, а також „добірка документів, серед яких є копії галицько-волинських грамот за різні часи“¹⁷. Одночасно готувались спеціальні трактати, як засіб аргументації у конфлікті між австрійським урядом і церквою в Галичині за земельні володіння і права на прибутки з лісів. Виявлені їй подані єпископією та монастирями документи вивчала спеціальна урядова комісія. У випадку визнання права власності за церквою (це стосувалося і зем'ян) прийняті документи фіксувалися (повністю або у формі витягів) у так званих маєстатових чи інших книгах станового відділу Львівського губернаторства¹⁸.

Урбаріальні заходи дали поштовх до впорядкування документів і складання на їх основі багатьох точних описів та інвентарів, з яких згодом формувалися збірки документів у дипломатарії¹⁹. Деякі з них перетворювалися у своєрідні літописці, лягали в основу хронік, як, наприклад, хроніка Онуфрїївського монастиря у Львові (1771)²⁰.

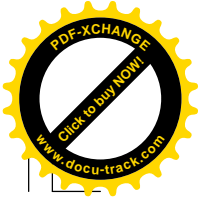
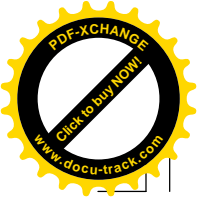
¹⁶ НМ у Львові, від. рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 90/3, с. 54—55; F⁰ № 98, с. 110, 112 та ін.

¹⁷ Desideria ex parte episcopi Leopoliensis clerie saecularis compendio causae...— [1776] (Там само.— Л. р., F⁰ № 98, с. 152, 157, 162 та ін.); Петрушевич А. С. Акты, относящиеся до затверждения капитулы епископского собора во Львове // Галичанин. Литературный сборник.— Львов, 1862.— Кн. 1.— Вып. 1.— С. 134—149; див. також: Уривок з праці невідомого автора 70—80-х років XVIII ст. (ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 118, с. 35).

¹⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 575, оп. 1, спр. 245, [кн. 1], с. 5—10 зв.; спр. 246, с. 113—119.

¹⁹ ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 118, арк. 12 зв., 17 зв.; НМ у Львові, від. рук. і стародрук. кн., Л. р., F⁰ № 85, арк. 7; ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 154, арк. 3; спр. 2186, арк. 1.

²⁰ Księga historii monasteru Lwowskiego ś[węte]go Onufryjskiego., 1771 // ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 104, арк. 1; див. також: Historia monasteru Lwowskiego // Там само.— Спр. 306; Actorum monasterii Lauroviensis.— [1784].— Liber 1 et 2.

У 80-ті роки XVIII ст. галицько-волинські грамоти використовуються для дослідження спеціальних питань у загальноісторичних працях. Польський історик А. Нарушевич на підставі грамоти князя Лева Даниловича кафедральному соборові Успіння Богородиці в Крилосі робить спробу встановити нащадків князя Лева Даниловича²¹. Деяко пізніше подібні питання порушує Х. Енгель в „Історії Галичини і Володимирщини“²².

Загалом характерною рисою названих досліджень і публікацій XVIII ст. є усвідомлення значення документа як історичного джерела, хоч унаслідок раціоналістичної тенденції, що панувала в історіографії XVIII ст., дослідники тільки вибірково опрацьовують і використовують документи.

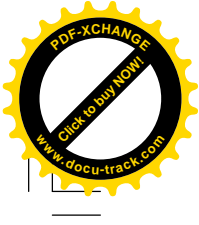
Новий етап в опрацюванні грамот Галицько-Волинського князівства настав у XIX ст. Створено перші фундаментальні історіографічні праці, використано різні щодо видів і жанрів джерела, зроблено спроби їх критичного аналізу. З утвердженням такого підходу в науці з'являється інша (порівняно з напрямом у вивченні писемних пам'яток у XVIII ст.) оцінка історичних фактів. І хоча у першій половині XIX ст. ще відчутними були рецидиви раціоналізму з його монархічним спрямуванням у трактуванні історичного процесу, що проявлялися у скептицизмі щодо вивчення історії Русі, нові підходи дедалі частіше застосовуються в історіографії того періоду. З перших десятиліть XIX ст. в Україні робляться спроби виділити джерелознавство в окрему дисципліну, зароджуються основи дипломатики, палеографії, нумізматики (елементи цього були також у XVIII ст.). Провідна роль у цих дослідженнях належить Львівському та Харківському університетам, Ніжинському ліцею, у яких читалися курси джерелознавства та інших спеціальних історичних дисциплін, публікувалися праці з цих проблем²³.

Дослідженню давніх документальних пам'яток, у тому числі галицько-волинських XIII — першої половини XIV ст., сприяла також загальна на той час тенденція аналізу актового мате-

²¹ N a r u s z e w i c z A. Historja narodu polskiego od początku chreścianstwa.— Warszawa, 1784.— Т. 5, ks. 4.— S. 384.

²² E n g e l C h. Geschichte von Galitsch und Wladimir bis 1772.— Wien, 1792.— Zweiter Theil (von 1230 bis 1772).— S. 43—44.

²³ К і с ь Я. До історії розвитку допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР (Київ).— 1963.— № 4.— С. 37—38; Г а в р и л е н к о В. О. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії.— К., 1977.— С. 36—39.

ріалу. Про це свідчить широке дослідження уже в перших десятиліттях XIX ст. договорів князів Олега та Ігоря, укладених з греками²⁴. Важливу роль у створенні методологічних засад вивчення грамот відіграли багатомна праця Б. Г. Нібура²⁵, а в конкретному опрацюванні східнослов'янських документів — дослідження Й. Базиловича²⁶, Т. Чацького²⁷, Є. Болховітінова²⁸, Г. Даниловича²⁹, частково Й. Лелевеля³⁰.

Уже на початку XIX ст. з'являються нові публікації, а разом із цим і дослідження грамот. Так, Т. Чацький, опрацьовуючи окремі питання дипломатики, розглядає галицькі грамоти³¹. У 1803 р. перевидано „Історію польського народу“ А. Нарушевича, а в ній згадану раніше грамоту князя Лева Даниловича з 1301 р.³² 1808 р. з'являється перша публікація повного тексту датованої 20 жовтня 1335 р. грамоти „князя усієї Малої Русі“ Юрія Тройденевича, даної генеральному магістрові Німецького Ордену Теодорикові Альденбургському. Грамота вийшла в багатомному виданні „Давньої історії Пруссії“ А. Коцебу³³. Наводячи грамоти Юрія Тройденевича і Андрія та Лева Юрійовичів, дослідник ілюструє зв'язки і торговельні контакти ордену з Галицько-Волинським князівством.

²⁴ Див. бібліографію: В л а д и м и р с к и й - Б у д а н о в М. Христоматія по історії руського права.— Санкт-Петербург; Київ, 1899.— Вып. I.— С. 21—22.

²⁵ N i e b u h r В. G. Römische Geschichte.— Bonn, 1811—1832.— Bd. 1—3.

²⁶ B a s i l o v i t s J. Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits...— Cassoviae, 1799.— Pars I—III; 1804.— Pars IV; 1805.— Pars V—VI.

²⁷ C z a c k i Т. O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 roku wydanem.— Warszawa, 1800—1801.— Т. 1—2 (перевид: Dzieła T. Czackiego.— Poznań, 1844—1845.— Т. 1—3).

²⁸ [Б о л х о в и т и н о в Е.] Замечания об уставных и губных грамотах // Вестник Европы.— Москва, 1813.— Ч. 21; й о г о ж. Примечания на грамоту великого князя Мстислава Володимировича... // Там само.— 1818.— Ч. 99.— С. 201—255 (варіант: Труды и записки Общества истории и древностей российских, учрежденного при императорском Московском университете.— Москва, 1826.— Ч. 3.— Кн. 1.— С. 3—64).

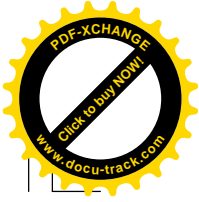
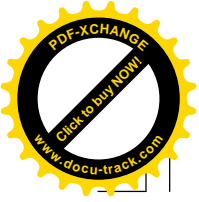
²⁹ Д а н и л о в и ч И. О русской дипломатике // Московский вестник.— 1829.— Ч. 3.— С. 68—82.

³⁰ L e l e w e l J. Nauki dające poznawać źródła historyczne.— Wilno, 1822; й о г о ж. Dodatek do rozprawy Daniłowicza w [umie]rzej 17 umieszczonej dyplomatyce ruskiej // Dziennik Warszawski.— 1826.— Т. 7.— С. 211—241. Окр. відбиток: O dyplomatyce ruskiej (Dodatek do pisma Daniłowicza o Katalogu biblioteki Tolstowa).— Wilno, 1828 (обидві розвідки перевид: L e l e w e l J. Polska, dzieje i rzeczy jej...— Poznań, 1863).

³¹ C z a c k i Т. O litewskich i polskich prawach...— Т. 1.— С. 258.

³² N a r u c z e w i c z А. Historia narodu polskiego.— Warszawa, 1803.— Т. 5, ks. 4.— С. 19—520.

³³ K o t z e b u e А. Preussens ältere Geschichte.— Riga, 1808.— Bd. II.— С. 397—398.

1813 р. втретє публікується статутна грамота князя Лева Даниловича кафедральному соборові в Крилосі³⁴. Її текст підготував В. Кукольник на підставі „надрукованої давніми слов'янськими літерами“ грамоти, що дає змогу встановити зв'язок цього списку з публікацією К. Ходикевича. Через кілька років М. Карамзін вивчав низку галицько-волинських грамот і опублікував їх в „Історії Російської держави“ (1817). Серед них грамоти, реконструйовані з літописів Володимира Васильковича (1288) і Мстислава Даниловича (1289), грамоти Лева Даниловича і т. д.³⁵ Публікації грамот М. Карамзіна супроводжуються багатою інформацією про зовнішні й внутрішні ознаки документів, відомостями про місце їх зберігання³⁶.

У 1819 р. з'явилося нове видання грамот князів Володимира Васильковича та Мстислава Даниловича у другому томі „Зібрання державних грамот і договорів...“, роботу над яким очолив у 1813 р. М. Рум'янцев³⁷.

У 20-ті роки ХІХ ст. грамоти Галицько-Волинського князівства вивчав М. Гриневецький³⁸. При вивченні церковної історії ці ж грамоти використовували В. Левицький і М. Гарасевич³⁹. Дослідник Ф. Сярчинський у „Нарисі історії Перемишльського князівства“ на підтвердження давнього заселення краю використовував привілей князя Лева Даниловича, виданий Сенькові Татариневичу на волость у Самбірській окрузі (1265)⁴⁰. Ці відомості Ф. Сярчинський подавав паралельно з фактами, основаними на документі князя Юрія Тройденевича від 20 жовтня 1335 р. (у праці помилково — 1345 р.)⁴¹. Згаданий документ князя Лева

³⁴ Сочинения и переводы, издаваемые Российской Академией.— Санкт-Петербург, 1813.— Ч. 6.— С. 39—42. Список, який підготував В. Кукольник на початку ХІХ ст., розглядався на засіданні Російської Академії наук у березні 1804 р.

³⁵ Карамзин Н. М. История государства Российского.— Санкт-Петербург, 1817.— Т. 4.— С. 370, 377, прим. 175; С. 389—390, прим. 203.

³⁶ Там само.— С. 419, прим. 268; С. 421—422, прим. 276.

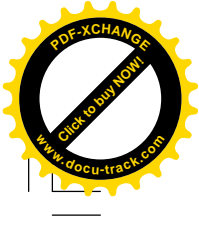
³⁷ Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел.— Москва, 1819.— Ч. 2.— С. 7—8.

³⁸ ЦДА України у Львові, ф. 201, оп. 4-б, спр. 148, арк. 95; Письма О. М. Бодянского.— Москва, 1879.— Вып. 1.— С. 535.

³⁹ Петрушевич А. О начатках первых епископств в Галицко-русском княжестве // Зоря Галицка.— 1853.— Ч. 10.— С. 107—108.

⁴⁰ S[i a r c z y ń s k i] F. Dzieje Księstwa niegdyś Przemyślskiego // Czasopismo księgozbioru publicznego im. Ossolińskich (далі — CzKO).— Lwów, 1828.— Roczn. 1.— Zesz. 3.— S. 16.

⁴¹ Там само.— S. 20—21.

Даниловича (1265) Ф. Сярчинський розглядав також при написанні нарису міста Самбора та його околиць⁴². Досліджували і вводили у науковий обіг галицько-волинські грамоти Г. Ходинецький⁴³, П. Кеппен⁴⁴.

У першій половині XIX ст. тривали дослідження про створення Галицької митрополії. У зв'язку з тим знову викликає зацікавлення істориків згадана грамота князя Лева Даниловича, видана кафедральному соборові в Крилосі. Досліджував це питання М. Гарасевич, опрацьовуючи на початку XIX ст. джерела історії церкви на Русі⁴⁵. Є. Болховітинов, вивчаючи Галицьку митрополію і її стосунок до Києва, також аналізував галицько-волинські грамоти. Всупереч М. Карамзіну, дослідник не заперечував існування цього рангу церковної установи на початку XIV ст. і на підтвердження можливості її функціонування висунув чимало історичних спостережень⁴⁶.

Ці питання у контексті згаданих документів відображені також у працях В. Левицького, Й. Лозинського, Д. Зубрицького. Важливим у них було те, що, прагнучи встановити історичні реалії за допомогою документальних пам'яток, дослідники вели науковий пошук, щораз частіше застосовували науково-порівняльний метод, виносили питання на рівень наукової дискусії.

У першій половині XIX ст. галицько-волинські грамоти досліджуються і щодо мовних особливостей. За приклад можуть служити праця І. Могильницького „Відомості о руском язичі“⁴⁷,

⁴² S[ia rczyński] F. Opisanie miasta Sambora... // CzKO.— Lwów, 1829.— Roczn. 2.— Zesz. 2.— S. 51.

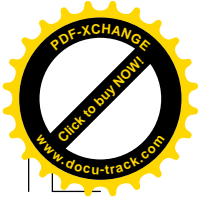
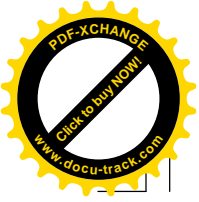
⁴³ Chodyniecki I. Historja... miasta Lwowa.— Lwów, 1865.— S. 22, 340—344; ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіянські монастирі), спр. 104, арк. 1.

⁴⁴ Ознайомлення П. Кеппена з писемними пам'ятками на західноукраїнських землях знайшло відображення у його щоденниках та пізніше друкованих працях (Кеппен П. И. Путевые записки 1821—1822 // Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургское отделение, ф. 30, оп. 1, д. 137—139; його ж. Записки о путешествии по славянских землях и архивах // Библиографические листы.— 1825.— № 33—34 (відбитки: Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургское отделение, ф. 30, оп. 1, д. 51).

⁴⁵ Nagasiewicz M. Annales ecclesiae Ruthenae.— Leopoli, 1862.— P. 11.

⁴⁶ [Болховитинов Е.] Описание Киево-Софийского собора...— К., 1825.— С. 87—88.

⁴⁷ Філологічні праці Івана Могильницького // Українсько-руський архів.— Львів, 1910.— Т. 5.— С. 1—50 (цитуємо за цим виданням). У скороченому варіанті польською мовою праця опублікована під назвою: Rozprawa o języku ruskim, przez Jana Mogilnickiego... / Przekład z ruskiego L. A. N a b i e l a k a // CzKO.— Lwów, 1829.— Roczn. 2.— Zesz. 3.— S. 56—87. Згодом праця перевидавалася ще тричі.

а також „Грамматика“ Й. Левицького. У додатку до останньої як хрестоматійні зразки мови дослідник поряд з уривками з Литовського статуту (1588), „Грамматики“ Мелетія Смотрицького (1618), „Енеїди“ І. Котляревського (1798) вмістив на першому місці повний текст грамот князя Лева Даниловича на села Страшевичі, Созань та Грушевичі⁴⁸. Текстами галицько-волинських грамот (у деяких випадках принаймні в порівняльному плані) користувався І. Вагилевич при складанні своїх словників і редагуванні словника М. С. Лінде. І. Вагилевичу належать також одні з найраніших рукописних копій грамот князя Лева Даниловича, зокрема привілею для братинців Тутенія і Монтсіка на село Добаневичі (Дубаневичі)⁴⁹.

Водночас із вивченням загальноісторичних і мовних питань на основі князівських галицько-волинських грамот в історіографічних працях першої половини XIX ст. широко ставилося питання їх внутрішньої і зовнішньої критики та дипломатичного аналізу. Це було зумовлене, як уже відзначалося, загальною тенденцією до аналізу писемних джерел, а у випадку галицько-волинських документів, зокрема тих, у яких експонентом був князь Лев чи Лев Данилович,— сумнівами дослідників у їх автентичності.

Чи не найраніше, а згодом і найчастіше аналізувалася статутна грамота князя Лева Даниловича для кафедрального собору в Крилосі. Її автентичність, як відомо, викликала застереження вже у трактатах XVIII ст., але вперше це питання ґрунтовно розглянув М. Карамзін. Аналіз дати документа, його мови і, нарешті, ідентифікації згаданих у ній осіб на основі інших джерел дав підстави дослідникові зарахувати грамоту до пізніших утворень⁵⁰. Думку М. Карамзіна в першій половині XIX ст. поділяють К. Калайдович⁵¹, Є. Болховітинов⁵², пізніше — Д. Зубрицький⁵³, О. Востоков⁵⁴ та ін.

⁴⁸ Левицкий И. Грамматика языка русского в Галиции.— Перемышль, 1834.— Додаток.— С. 2—5.

⁴⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2504, арк. 1.

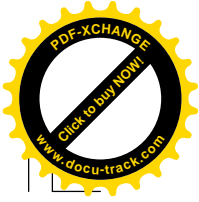
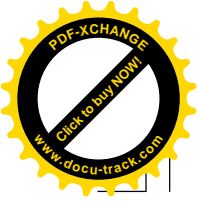
⁵⁰ Карамзин Н. И. История...— Т. 4.— С. 390—391, прим. 203.

⁵¹ Кеппен П. И. Список русским памятникам, служащим к составлению истории художеств и отечественной палеографии.— Москва, 1822.— Прим. до № 33.

⁵² [Болховитинов Е.] Описание...— С. 87—88.

⁵³ Zubrzycki D. Rys do historyi narodu ruskiego...— Lwów, 1837.— Cz. I. Dokumenta...— S. 16.

⁵⁴ Востоков А. Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума.— Санкт-Петербург, 1842.— С. 115—116.

Низку спостережень щодо автентичності галицько-волинських грамот роблять П. Кеппен⁵⁵, Д. Зубрицький⁵⁶. Правда, у спостереженнях останнього є певні суперечності. Разом з публікацією грамот, нерідко повторною⁵⁷, до яких не завжди є відповідний коментар⁵⁸, дослідник у листі до М. Максимовича 1839 р. писав, що „легко міг би довести неавтентичність інших грамот князя Льва [йшлося про згадану вже грамоту Миколаївській церкві у Львові.— О. К.], але не роблю цього, щоб не позбавити церкву одного з доказів історичних прав на земельні маєтки“⁵⁹.

Дипломатична достовірність грамот князя Лева Даниловича цікавила також В. Левицького та І. Вагилевича, який будував свої висновки про фальсифікацію грамоти Миколаївській церкві у Львові, спираючись на невідповідності дати дня і місяця з календарним обчисленням. Неавтентичними вважав він і деякі інші документи князя⁶⁰. На основі аналізу змісту та вивчення інших ознак грамоти А. Петрушевич зробив висновок про неавтентичність грамоти Романа Галицького, якою князь мав дарувати Києво-Печерському монастиреві Забудецьку землю⁶¹ (вперше про це йшлося уже в 60-х роках XVIII ст.⁶²), а також привілеїв, що стосувалися появи вірмен і караїмів на українських землях⁶³.

⁵⁵ Российская национальная библиотека. Санкт-Петербург, отдел рукописей и редкостной книги, ф. 328, д. 383, л. 11, 13; Кеппен Ф. Биография П. И. Кеппена.— Санкт-Петербург, 1911.— С. 58; Петрушевич А. О галицких епископах со времен учреждения Галицкой епархии, даже до конца XIII века // Галицкий исторический сборник, издаваемый Обществом Галицко-русской Матицы.— Львов, 1854.— Вып. 2.— С. 183.

⁵⁶ Zubrzycki D. Rys...— Dokumenta...— S. 16—19; Зубрицкий Д. Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси.— Москва, 1845.— Подлинные бумаги, относящиеся к этому сочинению.— С. 2—6.

⁵⁷ Zubrzycki D. Rys...— Dokumenta...— S. 2—6, 16—19; Зубрицкий Д. Критико-историческая повесть...— С. 2—6.

⁵⁸ Винятком є грамота Миколаївській церкві у Львові, див.: Zubrzycki D. Rys...— Dokumenta...— S. 16—22.

⁵⁹ НБ України, ф. 2, III-5094.

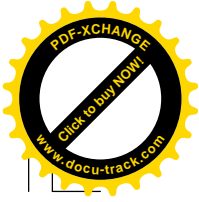
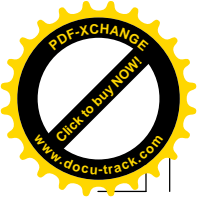
⁶⁰ ЦДА України у Львові, ф. 52, оп. 1, спр. 178, арк. 2.

⁶¹ Петрушевич А. О начатках...— С. 107.

⁶² ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 3 (Василіяньські монастирі), спр. 1286, арк. 19.

⁶³ Петрушевич А. Обзор важнейших политических и церковных происшествий в Галицком княжестве с половины XII до конца XIII века // Зоря Галицка.— 1853.— Ч. 37.— С. 420—422.

Згодом історик спеціально вивчав питання достовірності інших грамот галицьких князів⁶⁴.

У другій половині 30—40-х років XIX ст. не припиняється дослідження галицько-волинських грамот. Й. Фойґт використовував грамоти князя Юрія Тройденовича (1327), старости Руської землі Дмитра Дядька (Дедька) (1341) на підтвердження зв'язків Галицько-Волинського князівства з Німецьким Орденем⁶⁵. Тому ж авторові належить публікація грамот Лева й Андрія Юрійовичів (1316), Юрія Тройденовича (1325, 1327, 1334)⁶⁶. Уперше Й. Фойґт публікує грамоту 1341 р. Дмитра Дядька (Дедька)⁶⁷.

Незважаючи на закиди у недостовірності грамот князя Лева Даниловича, їх дослідження, а подекуди й використання змісту, тривало. Підставою для цього й надалі служила їх незаперечна давність. В. Мацейовський⁶⁸ опублікував привілей князя Лева Даниловича монастиреві Спаса на будівництво церкви і села на березі Дністра (1292), додаючи до нього відповідний коментар. На доказ існування в Давній Русі десятичної данини Я. Поцей наводить текст грамоти князя Лева Даниловича на село Страшевичі⁶⁹. У зв'язку з перевиданням Іпатіївського літопису втретє з'являються тексти заповітних грамот володимирського князя Володимира Васильковича (1288), а також статутна грамота князя Мстислава Даниловича (1289)⁷⁰.

У 20—40-х роках з'являється ряд праць науково-довідкового та інформативного характеру. Серед них „Список руських пам'яток“ П. Кеппена⁷¹, „Каталог зводу історичних грамот прибалтійських земель, зокрема Лівонії, Естонії і Курляндії“ К. Наперського. У першій частині „Каталогу...“ (1198—1449) описано п'ять

⁶⁴ Петрушевич А. Пересмотр грамот князю Льву приписываемых // Галицкий исторический сборник.— Львов, 1854.— Вып. 2.— С. 81—93, 145—147, 191—192.

⁶⁵ Voigt J. Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens.— Königsberg, 1830.— Bd. IV.— S. 405, 580.

⁶⁶ Codex diplomaticus Prussicus... / Herausgegeben von Johannes Voigt.— Königsberg, 1843.— Bd. 2.— S. 154—155, 190—191.

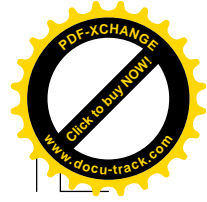
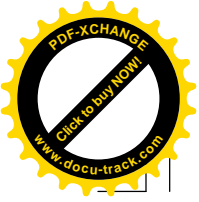
⁶⁷ Там само.— Bd. 3.— S. 83.

⁶⁸ Maciejowski W. A. Pamiętnik o dziejach piśmiennictwa i prawodawstwa słowian...— Pamiętnik II.— Petersburg; Lipsk, 1839.— S. 390—393.

⁶⁹ Pocij J. Zbiór wiadomości historycznych i aktów dotyczących dziesięcin kościelnych na Rusi.— Warszawa, 1845.— S. 21.

⁷⁰ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далі — ПСРЛ).— Санкт-Петербург, 1843.— Т. II.— С. 215—225.

⁷¹ Кеппен П. И. Список...— Прим. до № 33.

галицько-волинських грамот, які в XIV ст. князі надсилали Німецькому Ордену⁷² та ін. Зміст кожної грамоти подано у вигляді регестової статті. Праця К. Наперського згодом стала своєрідним еталоном для Г. Даниловича при опрацюванні документальних джерел у „Скарбниці грамот“. Однак Г. Данилович розширює інформування як у кількісно-документальному, так і в територіальному аспектах⁷³.

Близькою до „Скарбниці грамот“ за характером опису документів є праця О. Востокова⁷⁴. Проте історик, коли йшлося про галицько-волинські грамоти, використовував лише їх списки, які в перші десятиліття XIX ст. були надіслані різними кореспондентами М. Рум'янцеву⁷⁵. О. Востоков умістив в „Описі...“ низку уривків або повних текстів грамот, зокрема, князів Романа Галицького та Лева Даниловича, а про деякі тільки згадує⁷⁶. Приблизно у той же час І. Вагилевич скопіював і підготував до друку близько 1200 документів XIII—XVIII ст., які частково були використані в „Додатках до Газети Львівської“ та перших томах багатотомної публікації „Акти гродські і земські“⁷⁷.

У той самий час грамоти князя Лева Даниловича публікує Й. Левицький⁷⁸. Деяко пізніше з'явилася окрема розвідка В. Левицького про дарчу грамоту Лева Даниловича домініканцям у Львові. Дослідник опублікував її текст і на основі вивчення історичної літератури додав до неї широкий дипломатичний коментар, визначаючи грамоту фальсифікатом пізнього середньовіччя. Праця В. Левицького — здається, одне з перших поважних досліджень з дипломатики на західноукраїнських землях⁷⁹. На початку 1850-х років ґрунтовну розвідку присвятив цій грамоті

⁷² [Napier ski C. E.] Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae...— Riga; Dorpad, 1833.— Erster Teil (1198—1449).— S. 74, 80—81, 97—98.

⁷³ Daniłowicz I. Skarbiec dyplomatów... dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów.— Wilno, 1860.— T. 1.— S. 122—123, 125, 128, 134—135.

⁷⁴ Востоков А. Описание...— С. 114—116.

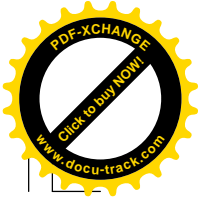
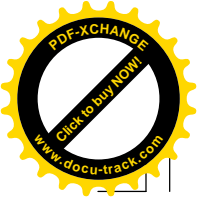
⁷⁵ Российская государственная библиотека (далі — РГБ), отд. рукописей, ф. 256, д. 19.

⁷⁶ Востоков А. Описание...— С. 114—116.

⁷⁷ Дем'ян Г. Іван Вагилевич — архівіст // Архіви України.— 1971.— № 3.— С. 42—50; див. також: ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 1, спр. 178, арк. 2.

⁷⁸ Левицький І. Грамматика...— С. 2—5.

⁷⁹ L[e w i c k i] B. Dyplom księcia halickiego Lwa (Leona) Daniłowicza z roku od stworzenia świata 6778, a od narodzenia Chrystusa 1270 // Biblioteka Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich...— Lwów, 1843.— T. VIII.— S. 147—153.

А. Петрушевич⁸⁰. Проте чи не найбільший внесок в опрацювання писемних пам'яток у першій половині XIX ст. у Галичині зробив Д. Зубрицький. У „Нарисі історії українського народу в Галичині“ дослідник користувався давніми грамотами. У „Документах“ опубліковано грамоти князя Лева Даниловича Спаському монастиреві на села Страшевичі та Созань, Миколаївській церкві у Львові та Онуфріївському монастиреві в Лаврові⁸¹. Галицько-волинські документи історик використав і у другому, російському виданні цієї книжки. У доповненнях до книжки „Вірогідні папери“ Д. Зубрицький знову опублікував раніше вміщені в „Документах“ до „Нарису...“ грамоти, внісши певні зміни, а саме: замість грамоти Миколаївській церкві у Львові подав текст грамоти кафедральному собору в Крилосі⁸². Крім того, Д. Зубрицький включив у книжку грамоти польських королів, у яких підтверджувались чи згадувались княжі документи, наприклад, грамоту короля Сигізмунда I (1535)⁸³. Упродовж 1840-х рр. докладно вивчивши документальні фонди Львова, Д. Зубрицький систематично надсилає опрацьовані документи для публікації М. Погодіну, О. Бодяньському, М. Максимовичу та в Археографічну комісію до Москви⁸⁴. Як результат, 1846 р. в „Актах, які відносяться до Західної Росії“⁸⁵ з'явилися документи, які опрацював Д. Зубрицький, а 1848 р.— близько 90 документів з архівів і бібліотек Галичини в „Додатку до зібрання історичних актів“⁸⁶. У цьому ж виданні опубліковано грамоту галицько-волинського князя Андрія Юрійовича торунському магістрату з 1320 р.⁸⁷

У 1847 р. Д. Зубрицький підготував двотомну збірку грамот з історії Галичини (1105—1506) під назвою „Кодекс документів

⁸⁰ [Петрушевич А.] О чудотворной иконе... // Зоря Галицка.— 1851.— № 56—57.

⁸¹ Zubrycki D. Rys...— Dokumenta...— S. 2—3, 10—19.

⁸² Зубрицький Д. Критико-историческая повесть...— С. 2—6.

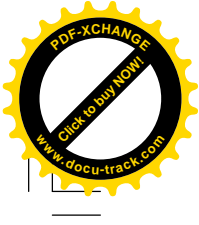
⁸³ Там само.

⁸⁴ ЦДА України у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 2505, арк. 1 зв., 9, 23, 26, 51 та ін.; Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургское отделение, ф. 133, оп. 1, д. 458, л. 1—63.

⁸⁵ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией.— Санкт-Петербург, 1846.— Т. 1 (1340—1506).— С. 45. Рукописный список грамот, зроблений Д. Зубрицьким, див.: Архив Санкт-Петербургского отделения Института истории Российской АН, ф. 57, д. 12, л. 1—2.

⁸⁶ Supplementum ad Historica Russiae Monumenta...— Petropoli, 1848.

⁸⁷ Там само.— Р. 126.

Галичини⁸⁸, але, не діставши на видання коштів, у 1850 р. переслав цю збірку до Москви, в Археографічну комісію. У 1852 р. збірка документів Д. Зубрицького, до якої увійшло 110 документів за 1105—1405 рр., з'явилася в сигнальних примірниках. Тиражне видання з невідомих причин, як твердить О. Лаппо-Данилевський, у світ не вийшло⁸⁹.

На основі викладеного можна сказати, що у XVIII ст. в дослідженнях і публікаціях галицько-волинських грамот були зроблені перші кроки. Дослідження проводилися безсистемно, з частковим, неглибоким і некритичним використанням документів. Це зумовлювалося, з одного боку, загальним процесом суспільно-історичного розвитку, з другого — рівнем розвитку історичних знань і науки взагалі.

Для першої половини XIX ст. характерні насамперед нові пошуки документів і їх нагромадження. Тогочасні дослідження засвідчують поступовий перехід від описового до історично-порівняльного аналізу. У деяких працях уже є елементи критики зовнішніх і внутрішніх ознак грамот, спроби визначення умов створення документів, їх провенієнції, навіть автентичності. З'являються також перші спеціальні дослідження грамот як окремого виду актових джерел, формуються прийоми наукової археографії документів, їх анований та реґестовий описи⁹⁰.

Друга половина XIX ст., зокрема його останні десятиліття і XX ст., знаменують якісно новий етап у дослідженні та оцінці галицько-волинських актів і документів. З'являються новий підхід і методологія у дослідженні документа, що у нових історичних умовах, у тому числі історичної науки, ґрунтувалися на науково-експериментальній об'єктивності, прагматизмі та джерельній аналітичності.

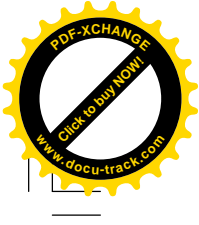
Одним із перших ґрунтовно досліджує документи Галицько-Волинського князівства у XIX ст. А. Петрушевич (хоч такі

⁸⁸ Codex diplomaticus Galicensis 1105—1405.— [Москва, 1852].

⁸⁹ Записка О. Лаппо-Данилевського з приводу повного видання збірки з коротким аналізом історії її першого видання (див.: *Летопись занятий имп. Археографической комиссии за 1904 г.*— Санкт-Петербург, 1907.— Вып. 17.— С. 6, 9—11; Лаппо-Данилевский А. Предварительная заметка // *Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси / Сборник материалов и исследований...*— Санкт-Петербург, 1907.— С. 01-02).

⁹⁰ Ширше про історіографію і публікацію галицько-волинських актів і документів до першої половини XIX ст. див.: Купчинський О. А. Дослідження і публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII — першій половині XIX ст. // *Київська Русь. Культура, традиції. Збірник наукових праць.*— К., 1982.— С. 129—149.

спроби, як відзначалось, робили уже В. Левицький, Д. Зубрицький). Він опрацьовує тексти всіх відомих йому грамот, що писалися від імені галицького князя Лева (чи Лева Даниловича), і доходить висновку, що вони — фальсифікати із значно пізнішого часу. Водночас А. Петрушевич опублікував, подавши свій аналіз, десять повних текстів і уривків з документів⁹¹. Ця публікація — найповніша з тих, що з'явилися до того часу (М. Карамзін, Д. Зубрицький надрукували лише окремі грамоти). Дослідник також подає перелік інших документів.

Критику змісту грамот опублікованих текстів і перелік згадок документів з іменем Лева (чи Лева Даниловича), запропонованих А. Петрушевичем, пізніше використовували, поглиблюючи дослідницький аспект проблеми, чимало істориків кінця XIX—XX ст. Продовжив цю працю над текстами грамот М. Грушевський⁹². Проте основним поштовхом до цього, очевидно, послужила нова публікація документів, яку 1894 р. підготував І. Линниченко⁹³. Тоді надруковано близько 20 текстів грамот, у тому числі за А. Петрушевичем, і дано не завжди однозначну оцінку їх достовірності. Виникла обширна дискусія, яка стосувалася не тільки конкретно документів з іменем галицького князя Лева (чи Лева Даниловича), а й можливих умов появи цих документів, особливостей князівської дипломатикі з погляду оцінки середньовічних рукописів, а головне, автентичності чи неавтентичності⁹⁴.

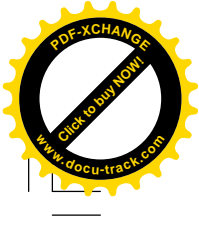
Дискусія між М. Грушевським і І. Линниченкою відіграла значну роль у вивченні середньовічних актових джерел і застосуванні методів оцінювання документів у контексті конкретних історичних умов. Вони, по-перше, як ніхто до них в українській науці, зробили докладний фаховий аналіз документів, писаних від імені князя Лева (чи Лева Даниловича), розглянувши більшість відомих на той час грамот; по-друге, при дослідженні грамот застосовували класичний історично-порівняльний ме-

⁹¹ Петрушевич А. О галицких епископах...— С. 82—93.

⁹² Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва? // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1902.— Т. XLV.— С. 1—22.

⁹³ Линниченко И. А. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV—XV вв.— Москва, 1894.— С. 52—56.

⁹⁴ Линниченко И. А. Грамоты галицкого князя Льва и значение подложных документов как исторических источников // Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук (далі — ИОРЯС).— Санкт-Петербург, 1904.— Т. IX, кн. 1.— С. 102; Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти...— С. 5 та ін.; його ж. Еще о грамотах кн. Льва Галицкого // ИОРЯС.— Санкт-Петербург, 1904.— Т. IX, кн. 1.— С. 262—283.

тод оцінювання документів у дослідженнях з дипломатики, спираючись на відомий давньоруський дипломатарій, а також на візантійську і загальноєвропейську дипломатичні традиції, зосередивши увагу майже на всьому комплексі внутрішніх ознак документів (про зовнішні не йдеться, бо усі грамоти з іменем Лева (Лева Даниловича) збереглися у копіях), а саме на аналізі змісту, структури та мови; по-третє, аналізуючи документи, не задовольнилися вузьким вивченням їх текстів, навантаженням змісту клаузул грамот, а всебічно дослідили їх, послідовно спираючись на широкий історичний матеріал, що допомагало зрозуміти контекст грамот, а водночас епоху, в якій ті з'явилися.

У цьому для нас важливе й повчальне насамперед те, що стосується методики вивчення документа. Дискусія стала для українських медієвістів певною школою того, як повинен здійснюватися аналіз достовірності документа і його можливого чи не можливого використання як реального історичного джерела.

Треба сказати, що, незважаючи на аргументовану критику достовірності Левових грамот у працях М. Карамзіна і А. Петрушевича, а згодом й інших дослідників, чимало істориків ще на той час її ігнорує, впроваджуючи тексти документів у науковий обіг. Для прикладу назвемо праці А. Добрянського⁹⁵, М. Малиновського⁹⁶, І. Шараневича⁹⁷ (правда, в останнього оцінки документів, наприклад, з іменем Лева подано з певними застереженнями, а тому можна припустити, що дослідник знав про їх критику), а також Ю. Никоровича, А. Левицького⁹⁸, А. Прохаски⁹⁹, З. Стшетельської-Гринбергової¹⁰⁰ та ін.

⁹⁵ Добрянский А. Список хронологический епископов перемышских от начала тринадцатого века до первого собора в Бересті [оку] 1594 // Перемышлянин за рік 1853.— Перемышль, [1852].— С. 13—80.

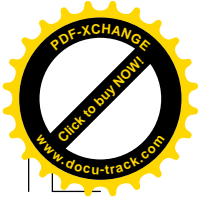
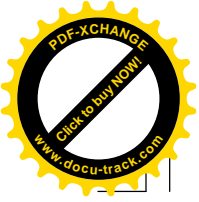
⁹⁶ Малиновский М. Историческое обозрение митрополии русской Галицкой // Зоря галицкая яко альбум на год 1860.— Львів, 1860.— С. 182—185; його ж. Грамоты до истории церкви руськой // Там само.— С. 196—224, 270—285.

⁹⁷ Szaraniewicz I. O źródłach do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego // Szkoła ludowych, średnich, tudzież seminarjów nauczycielskich.— Lwów, 1869.— Т. III.— N 16—17.

⁹⁸ Никорович Ю. Схиматизм епархії Перемишльської на [од] 1879.— Перемишль, 1879.— С. 7—8; Lewicki A. Obrazki z najdawniejszych dziejów Przemyśla.— Przemyśl, 1880.— S. 55, 91; його ж. Sprawa unii kościelnej za Jagiełły // Kwartalnik Historyczny.— Lwów, 1897.— Т. XI.— S. 327.

⁹⁹ Prochaska A. Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku.— Lwów, 1890; його ж. Dokument graniczny Czerwono-Ruski z 1352 r. // Kwartalnik Historyczny.— Lwów, 1900.— Т. XIV.— S. 54; його ж. Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu // Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny.— Kraków, 1902.— Seria II.— Т. XVII.— S. 1—30.

¹⁰⁰ Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie. Ziemia i ludność.— Lwów, 1899.

Зауважимо, однак, що на зламі XIX—XX ст. (після дискусії між М. Грушевським і І. Линниченком) дослідники поділилися у ставленні до галицько-волинських грамот. Одні з них дотримувались обережної, хоч цілком позитивної оцінки документів, подібно до І. Линниченка. До цієї концепції схилилися також І. Каманін¹⁰¹, Т. Коструба¹⁰² (власне, вони загалом були на позиції констативного об'єктивізму, звертали увагу паралельно на негативні та позитивні характеристики документів, їх виникнення і автентичність і водночас шукали відповіді на проблемні питання). Інші — Б. Барвінський¹⁰³, І. Крип'якевич¹⁰⁴ — схилилися до концепції М. Грушевського. Так тривало майже до середини XX ст.

Аналогічно поділились думки щодо оцінки грамот Любарта, зокрема, стосовно його дарчої грамоти для церкви Івана Богослова в Луцьку 1321 р.¹⁰⁵

Така розбіжність у поглядах щодо Левових і Любартових документів існувала аж до 60—70-х років XX ст. З 1960 р. здійснено певний перегляд кардинального тлумачення вартостей галицько-волинських грамот, яке дав М. Грушевський і деякі його учні. У 1961 р. віднайдено нові документи князя Лева (продаж вїтвіства і церкви Іванові у Перемишлі)¹⁰⁶, а децю згодом з'явилася стаття А. Генсьорського, який, докладно проаналізувавши

¹⁰¹ Каманін І. М. Из истории подложных документов. 1. Грамота галицкого князя Льва // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца (Заметки и известия).— К., 1907.— Кн. XX.— Отд. V.— С. 3—7.

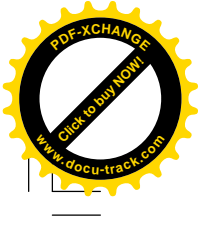
¹⁰² Коструба Т. Самбірське єпископство в часах князя Льва // Літературно-науковий додаток „Нового часу“ (Львів).— 1939.— Квітня 9.— Число 15 (78).

¹⁰³ Barwiński B. [Rec.] М. Грушевський. Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва? (Записки НТШ.— Львів, 1902.— Т. XLV.— С. 1—22); Еще о грамотах кн. Льва Галицкого (ИОРЯС).— Санкт-Петербург, 1904.— Т. IX, кн. 1.— С. 268—283) і І. Линниченко. Грамоты галицкого князя Льва... (Там само.— С. 80—102) // Kwartalnik Historyczny.— Lwów, 1909.— Roczn. XXIII.— S. 197—199.

¹⁰⁴ Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу // Записки Чину св. Василя Великого.— Жовква, 1927.— Т. 2.— С. 94, 100—101 та ін.

¹⁰⁵ Див.: Щербаківський Д. М. Фундушевая запись кн. Любарта луцкой церкви Иоана Богослова 1322 г. // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца.— К., 1905.— Кн. XVIII.— Вып. III—IV.— С. 67; Грушевський М. Коли сфабрикована грамота Любарта луцькій катедрі? // Записки НТШ.— Львів, 1906.— Т. LXX, кн. 2.— С. 71—72. Детальніше про це див. III, № 20.

¹⁰⁶ Tysiąc lat Przemyśla. Kalendarz 1961—1965.— Przemyśl, 1961.— S. 43; Маркевич О. Невідома грамота князя Льва Даниловича // Архіви України.— 1968.— № 5.— С. 25—29.

цїлу низку грамот, констатував: „Сумнів М. Грушевського щодо автентичності грамот Лева, даних Ходку Матутейовичу на село Хлопчичі, Дмитру Кадольфовичу на села Боратин і Добковичі та Ходку Бибельському на село Бибель і підтверджених Казимиром, правда, без наведення текстів [...] на нашу думку, не вмотивовані“ і далі: „[...] майже усі „галицькі“ грамоти, пов'язані з іменем князя Лева Даниловича, вважаються підробками. Проте не можна сказати цього з повною переконаністю про три дарчі грамоти Лева: Тутенію і Монтсіку, Кунату й Стефану Лізді“. Особливості мови і змісту, а також деякі інші, головним чином брак лише у них розширених інтитуляцій, характерний для усіх відомих підроблених грамот Лева, схиляють А. Генсьорського до того, щоб визнати ці грамоти автентичними. Можливо, автентичною є і грамота Лева, видана перемишльському війтові Іванові¹⁰⁷.

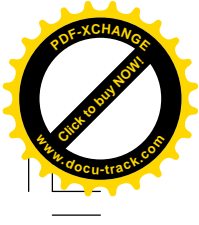
На сьогодні на основі знаних із ранішого часу та найновіших досліджень грамоти Лева (Лева Даниловича) можна поділити на: 1) беззастережні фальсифікати; 2) ті, що на сьогодні вважаються підробками, але для їх остаточної оцінки потрібні далі дослідження (таку можливість припускав і М. Грушевський); 3) автентичні, до яких є окремі застереження; 4) безсумнівно автентичні¹⁰⁸. Дані спостереження, однак, анітрохи не применшують значення оцінок М. Грушевського стосовно документів з іменем Лева (Лева Даниловича). Навпаки, у цьому контексті потрібно ще раз підкреслити, що йдеться про виявлення документів і їх оцінку саме за рівнем науки кінця XIX — початку XX ст.

Паралельно історіографія і археографія другої половини XIX—XX ст. залишає важливий слід у дослідженні галицько-волинських документів. Чималу увагу зосереджено на документі першої половини XIV ст., зокрема на грамотах Андрія і Лева Юрійовичів та Юрія Тройденовича. Тоді з'являються друком тексти і реєстри текстів в авторитетних виданнях Г. А. Кледена,

¹⁰⁷ Генсьорський А. І. З коментарів до Галицько-Волинського літопису (Волинські і галицькі грамоти XIII ст.) // Історичні джерела та їх використання.— К., 1969.— Вип. 4.— С. 176, 184.

¹⁰⁸ Купчинський О. А. Оцінка Михайлом Грушевським актової спадщини Галицько-Волинського князівства (Грамоти князя Лева Даниловича) // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського.— Львів, 1994.— С. 143.

Й. Фойгта, К. Гельбаума¹⁰⁹. Оскільки більшість із них адресована Тевтонському Ордену, їх аналізують німецькі дослідники, насамперед Р. Репель¹¹⁰ і Т. Гірш¹¹¹,— у контексті соціально-економічного і політичного статусу ордену, поширення магдебурзького права у Галицько-Волинському князівстві. До досліджень залучено грамоту Ради міста Володимира з датою 1324 р.¹¹² Окреме зацікавлення цими документами виникло після опублікування колективного збірника, присвяченого князюванню Юрія Тройденовича, до якого, крім текстів документів, увійшли розвідки таких українських, російських, чеських і польських дослідників, як О. Гонсьоровський, А. Куник, О. Лаппо-Данилевський, І. Линниченко, С. Пташицький та Я. Ржежабек¹¹³. Над текстами листів з канцелярії князя Юрія Тройденовича та іншими документами першої половини XIV ст. працювали і використовували їх тексти О. Смирнов¹¹⁴, А. Лонгінов¹¹⁵, І. Філевич¹¹⁶.

Треба також зазначити, що у другій половині XIX — на початку XX ст. багато документів, писаних від імені різних князів, поновно друкуються. У той час часто з'являються

---

¹⁰⁹ Див.: Klöden G. A. Beiträge zur Handelsgeschichte des Oderlandes.— Berlin, 1877.— Th. 8.—S. 30; Codex diplomaticus Prussicus... / Herausgegeben von Johannes Voigt.— Königsberg, 1842.— Bd. II.— S. 92—93, 154—155, 190—191; Hansisches Urkundenbuch herausgegeben vom Verein für Hansische Geschichte / Bearbeitet von Konstantin Höhlbaum.— Halle, 1879.— Bd. II.— S. 119, 154, 178—179, 183, 195, 237, 255, 303.

¹¹⁰ Roepell R. Über die Verbreitung des magdeburgers Stadtrechts im Gebiete des alten polnischen Reichs ostwärts der Weichsel // Abhandlungen der historisch-philosophischen Gesellschaft in Breslau.— Breslau, 1857.— Bd. I.— S. 100—109.

¹¹¹ Hirsch Th. Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens.— Leipzig, 1858.— S. 172—180, 188—189 та ін.

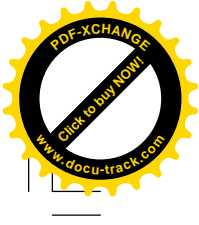
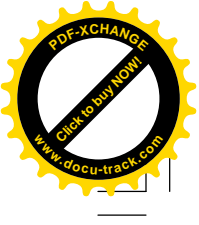
¹¹² Hansisches Urkundenbuch...— Bd. II.— S. 178—179; Грушевський М. Лист володимирської громади з 1324 р. // Записки НТШ.— Львів, 1906.— Т. LXXII, кн. 4.— С. 5—8.

¹¹³ Болеслав-Юрий П..

¹¹⁴ Смирнов А. Сборник древнерусских памятников и образцов народной русской речи. Пособие при изучении теории русского языка.— Варшава, 1882.— С. 57 та ін.

¹¹⁵ Лонгінов А. В. Грамоты малорусского князя Юрия II и вкладная запись князя Юрия Даниловича Холмского XIV века // Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете.— Москва, 1887.— Кн. II.— С. 3—50.

¹¹⁶ Філевич І. К вопросу о борьбе Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимирское наследие // Журнал Министерства народного просвещения.— Санкт-Петербург, 1891.— Ч. CCLXXVIII.— № 2, отд. 2.— С. 324, 328 та ін.

документи XIV—XVII ст., у яких згадують грамоти княжого часу. Мусимо нагадати такі публікації, як „Акти гродські і земські“¹¹⁷, „Архів Південно-Західної Росії“¹¹⁸, праці А. Кримського¹¹⁹, В. Розова¹²⁰.

Знаємо, що після А. Петрушевича, а на зламі XIX—XX ст.— І. Линниченка та М. Грушевського, збирав і збирався опублікувати та окремо аналізувати галицько-волинські документи Б. Барвінський, пізніше на їх основі мав написати магістерську роботу Т. Коструба. Чим закінчилися наміри Б. Барвінського (він, як зазначалось, дотримувався в оцінці грамот, писаних від імені князя Лева чи Лева сина Данила, погляду М. Грушевського), невідомо. Невідома і доля праці, яку підготував Т. Коструба. Нам не вдалося натрапити на її сліди. Ставлення до Левових документів Т. Коструби було, як мовилось, стриманішим і загальом позитивним¹²¹, у порівнянні з трактуваннями Б. Барвінського. Водночас треба зазначити, що у 30-х роках XX ст. подекуди з'являється також половинчасте ставлення до текстів документів з ім'ям Лева (не до документів як таких, а до їх змісту), зокрема у М. Андрусяка¹²², Я. Пастернака¹²³.

Зацікавлення галицько-волинськими документами XIII — першої половини XIV ст. проявляється і в останні десятиліття XX ст. та вже на початку нашого віку. В одних випадках текс-

¹¹⁷ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej / Z archiwum t. zw. Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi A. Stadnickiego. — Lwów, 1868. — Т. I. — С. 5; 1872. — Т. III. — С. 5; 1875. — Т. V. — С. 23—25; 1876. — Т. VI. — С. 1, 142, 152; 1879. — Т. VII. — С. 28—32, 50—51; 1880. — Т. VIII. — С. 24.

¹¹⁸ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов... — К., 1883. — Ч. I. — Т. 6.

¹¹⁹ Крымский А. Украинская грамматика. — Москва, 1908. — Т. I. — Вып. 2-й. — С. 80, 420—420с.

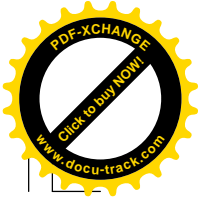
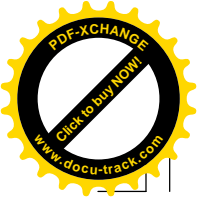
¹²⁰ Розов В. Українські грамоти. XIV і перша половина XV ст. — К., 1928. — Т. I. — С. 147 та ін.

¹²¹ Коструба Т. Хто основник катедри в Галичі // Літературно-науковий додаток „Нового Часу“ (Львів). — 1939. — Квітня 24. — Ч. 17 (80); його ж. Надання кн[язя] Льва Галицькій митрополії // Там само. — 1939. — Березня 27. — Ч. 13 (76); див. також: Мох О. Теофіл Коструба [Післяслово до „Нарису історії України“] // Коструба Теофіл. Вибрані твори. — Торонто, 1961. — Т. 1. — С. 279 та ін.

¹²² Андрусяк М. Галицька катедра у Крилосі // Новий Час (Львів). — 1937. — 8 верес.

¹²³ Пастернак Я. Галицька катедра у Крилосі. Тимчасове звідомлення з розкопів у 1936 і 1937 р. // Записки НТШ. — Львів, 1937. — Т. CLIV. — С. I—XXI.

ти цих документів використовують не завжди критично¹²⁴, в інших — з упередженням, а заодно і претензією на „доповнення дипломатичного аналізу“, наприклад, Левових грамот¹²⁵, а також для поглибленого дослідження як джерелознавчої проблеми¹²⁶. Відомі нові публікації текстів князівських документів та їх варіантів на основі Коронної і т. зв. Литовської метрик та інших документальних фондів, наприклад, у латинській транслітерації, підготовлені Станіславом Курасем і Іреною Сулковською-Курась¹²⁷, видання перекладів документів українською та польською мовами¹²⁸.

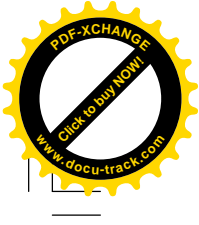
¹²⁴ Толочко П. П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII—XIII веков.— К., 1980.— С. 183; його ж. Древний Киев.— К., 1983.— С. 374; Bendza M. Prawosławna Diecezja Przemyska w latach 1596—1681.— Warszawa, 1982.— S. 42—44; Кралоук П. Роман Мстиславович, князь волинський і галицький. Історико-біографічний нарис.— Луцьк, 1999.— С. 62 та ін.

¹²⁵ Пашин С. С. Боярство и зависимое крестьянство Галицкой (Червоной) Руси XI—XV вв. / Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— Ленинград, 1986; його ж. Червононорусская шляхта XIV—XV вв. (Потомки галицких бояр в общественной структуре Польского королевства) // Общественно-политическая жизнь дореволюционной России.— Тюмень, 1990.— С. 21—32; його ж. Червононорусские акты XIV—XV вв. и грамоты князя Льва Даниловича.— Тюмень, 1996; його ж. К затуянувшейся дискуссии о грамотах князя Льва Даниловича (Машинопис, архів О. Купчинського).

¹²⁶ Дашкевич Я. Р. Грамоты князя Льва Даниловича как исследовательская проблема // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. Межвузовский сборник научных трудов.— Днепропетровск, 1985.— С. 133—139; Інкін В. Ф. Чи є історична основа в фальсифікатах грамот князя Льва Даниловича // З історії стародавності і середньовіччя.— Львів, 1988.— С. 55—63 (Вісник Львівського університету. Серія історична.— Вип. 24); Janeczek A. Ząb kniazia Lwa. W kwestii wiarygodności przemyskiego przywileju wójtowskiego // Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej.— Wrocław; Praha, 2002.— S. 177—189.

¹²⁷ Zbiór dokumentów Małopolskich.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962.— Cz. 1 (Dokumenty z lat 1257—1420) / Wydał St. Kuraś; Cz. 2 (Dokumenty z lat 1421—1441) / Wydał St. Kuraś.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1963; Cz. 3 (Dokumenty z lat 1442—1450) / Wydał St. Kuraś.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969; Cz. 4 (Dokumenty z lat 1211—1400) / Wyd. St. Kuraś i Irena Sułkowska-Kuraś.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969; Cz. 5 (Dokumenty z lat 1401—1440) / Wyd. St. Kuraś i Irena Sułkowska-Kuraś.— Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970.

¹²⁸ Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів / Упорядники У. Я. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський та ін.— Львів, 1986.— С. 23—26; Торговля на Україні XIV — середини XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина / Упорядники В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко.— К., 1990.— С. 17—18; Kiryk F. Przywilej lokacyjny miasta Sanoka z 1339 roku.— Przemysł, 1992.

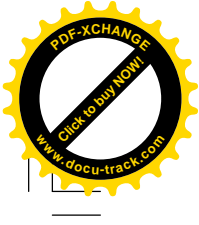

* * *

Поданий огляд праць вказує на досить значне і порівняно тривале вивчення і використання актів й документів, позитивне чи негативне їх трактування з усіма наслідками, що випливають із цих оцінок, ще раз підтверджує актуальність дослідження і публікації документальних пам'яток Галицько-Волинського князівства.

Як уже зазначалося, пошук, дослідження і публікація документальної спадщини Галицько-Волинської держави пов'язані із загальним станом науки і характером наукових та прикладних потреб на різних історичних етапах. Нові історичні умови висували щораз нові завдання. Однією з основних в історіографії була і залишається проблема дослідження процесу розвитку і стабільного функціонування галицько-волинського акта та документа, його значення у різні історичні епохи. Не маргінальна у цьому плані й проблема ролі документа у внутрішньому житті країни, у контактах князівства з іншими землями Русі та Європи. Водночас постає ряд дослідницьких питань, які виходять за межі конкретного змісту і форми актів та документів. Це, зокрема, проблеми, пов'язані з теорією розвитку документальних пам'яток, методикою і прийомами праці над ними. Чи не першочерговим серед завдань є з'ясування того, де і коли появляється найраніше акт чи документ у галицько-волинській землі. На окрему увагу тут заслуговує насамперед приватний акт і документ. Належить визначити розвиток акта та документа у контексті різних проявів громадського життя, у зв'язку з функціонуванням держави, з погляду мови та культури. Важливим є з'ясування того, хто і коли впровадив акт і документ, наприклад, у малих містах (у порівнянні з містами-столицями та інших осередках активного суспільно-політичного і торговельно-економічного життя країни), як функціонував і чи взагалі функціонував документ у першій половині XIII ст., наприклад, серед нижчих соціальних груп населення, у сільській, вотчинній чи церковній общині поза кафедрами і капітулами, яку роль виконував найдавніший акт і документ у канцелярії князя, а яку — в канцелярії воєводи, старости, міській управі общини, чим різнився світський (князівський, воєводський, старостинський, війтівський) документ від церковного. Важливо у зв'язку з цим з'ясувати характер появи і функціо-

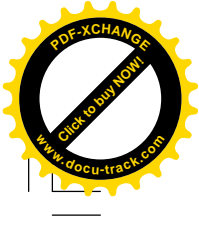
нування документа, наприклад, одного князівського двора стосовно іншого чи ряду таких дворів, а також стосовно інших князівських чи королівських дворів суміжних або віддалених земель і країн, патріаршого і папського престолів, те, у яких сферах життя акт і документ були найактивніші й найбільш заангажовані.

Не може залишатися не зауваженою така часткова проблема, як перехід текстів документів від фіксації у „пам'яті“ до „запису“ на відомому князівському рівні під час т. зв. усних „посилань“, зв'язок між словесним переказом „текстів мов“ і документом (див. Розділ II. Вступні уваги). Не вивченою залишається проблема закріплення історичної та загальнокультурної свідомості на підставі документа. Цей аспект безпосередньо пов'язаний із дослідженням писемності та писемної культури, історією становлення і розвитку князівських, єпископських та інших канцелярій, монастирських скрипторіїв тощо.

Інше важливе питання — правовий аспект документа. Адже відомо, що документ міг появлятися тільки тоді, коли внутрішній розвиток відповідних територій дозрів до правової ситуації і тих умов, у яких його можна було використовувати.

Сказане, зрозуміло, передбачає різні підходи і методики дослідження. Та пріоритет тут за порівняльно-історичним методом, зокрема, в тому, що стосується історичного розвитку форми акта та документа, зіставлення давньоукраїнської і чужоземної (передусім чеської, польської, угорської) документальної спадщини. Не можуть у цьому зв'язку бути обійдені давньоукраїнсько-південнослов'янські контакти, взаємини з патріархатом і папською канцеляріями під оглядом візантійської традиції як основи давньоукраїнського документа та взагалі давньоруської дипломатики. За підставу такого компаративістичного у своїй основі аналізу для XIII — першої половини XIV ст. служать взаємини між народами (у межах країн і держав, духовних установ і культури взагалі), які перебувають у співдії різних внутрішніх („рідних“) і зовнішніх („чужих“) процесів. Доцільність власне порівняльно-історичного методу очевидна при звірянні фактів. Це постійний вимір для дослідження акта чи документа. Служить цьому характерний для XIII — першої половини XIV ст. понятійно-категоріальний реєстр понять, що збігається або й не збігається (часто він близький або подібний) з елементами змісту документів. У всіх випадках нале-

жити враховувати ще один, третій вимір, а саме: акт і документ треба оцінювати таким, яким він був на час свого створення і функціонування. І це стосується аналізу як окремо взятого акта та документа, так і всього відомого нині їх репертуару.

* * *

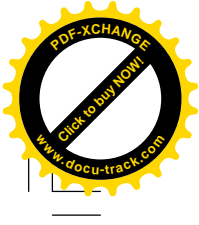
Якими ж актовими та документальними матеріалами Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV ст. нині володіє наука, яка їх кількість, дипломатична достовірність?

На відміну від західно- чи південнослов'янського, східнослов'янський, у тому числі давньоукраїнський, акт і документ досі не має повного обліку. Зокрема, коли йдеться про хоч якесь зібрання вказаного часу та території, ми до сьогодні не знаємо, скільки збереглося актів і документів XIII, а скільки — першої половини XIV ст. У чеській, польській, болгарській та ряду інших слов'янських дипломатиках такої проблеми нині не існує або майже не існує. Не знаємо й іншого — скільки збереглося офіційних актів і документів, тобто тих, які створено у канцеляріях різних державних рівнів, а скільки приватних, тих, що належать світським і духовним особам. Сучасний стан відомостей і досліджень про давньоукраїнський документ не можна навіть порівняти зі станом справ у цій ділянці в російській дипломатиці. Досі, хоч як прикро це констатувати, не створено окремого дипломатарію для територій України*.

У зв'язку з цим погляди на розвиток галицько-волинської документалістики, зокрема князівського документа (про приватний, посполитий акт чи документ питання навіть не ставилося), дуже різняться. Одні дослідники (Б. Рибаків, В. Пашуто, І. Линниченко, В. Романовський, Й. Мацурек, С. Мікуцький, В. Франчук та інші) констатують беззаперечний факт їх творення від найдавніших часів, хоч указують на неоднакове поширення на різних територіях, зазначаючи при тому об'єктивні втрати і тут же намагаючись реконструювати гаданий склад тогочасного дипломатарію, інші, попри збереження певної кількості

* Досі, на жаль, не проведений облік актів і документів, які створені за межами Галицько-Волинського князівства, але стосуються його. Це питання ще залишається відкритим, хоч деякі спроби мають місце.

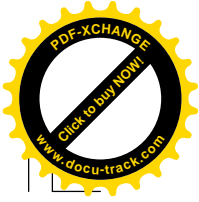
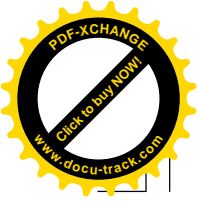

пам'яток, уважають, що проблему не можна розглядати як дослідницьку через брак достатнього складу актів і документів (А. Петрушевич, Г. Ловмянський та ін.). М. Грушевський також недобачав багатьох документів із того часу. Негативна настанова вчених такого формату насторожила не одного дослідника, а деяких знеохотила до праці над документальною спадщиною князівства, внаслідок чого були затримані на багато десятиліть їх пошук і дослідження, передусім тих документів, що писані від імені князя Лева чи Лева, сина Данила. Дійшло до того, що критика відомих актових джерел викликала недовір'я і до безсумнівно автентичних документів. Розглядаючи оригінальні грамоти Андрія і Лева Юрійовичів та Юрія Тройденовича з 20—30-х років XIV ст., зокрема, І. Філевич уважав, що „не потрібно перебільшувати значення цих грамот. Вони самотні пам'ятки і тому природно на них зосереджена увага [...] Зайве довір'я до цих грамот може привести до неправильних висновків...“¹²⁹

Незначна кількість збережених документальних пам'яток XIII — першої половини XIV ст. і брак в Україні сприятливих умов для широкого опрацювання проблем, пов'язаних із документальною спадщиною, дали привід для всіляких спекуляцій у цій справі. Вони у підсумку вилилися у т. зв. об'єктивне мотивування дослідницької проблеми як такої, що, з одного боку, ґрунтувалося на констатації браку пам'яток, а з другого,— на декларуванні ідей культуртреґерства, коли йшлося на Україні-Русі про появу канцелярій і актові писемної культури¹³⁰. Цього не можна не зауважити і сьогодні. Правда, у наш час деякі дослідники це питання висвітлюють дещо завуальовано, у, сказати б, більш згладжених дефініціях. Кажучи, наприклад, про функціонування документа як історично-культурного явища,

¹²⁹ Ф і л е в и ч І. К. вопросу о борьбе Польши и Литвы-Руси за Галицко-Владимирское наследие.— С. 325.

¹³⁰ Досить згадати тут трактування історії давньої Галичини у працях польських дослідників Ф. Гавронського-Равіти, О. Яблоновського, Е. Краковського, а з недавніх часів — М. Гембаровича (G e b a r o w i c z М. Jan Andrzej Próchnicki (1553—1633). Mecenas i bibliofil. Szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji.— [Kraków, 1981].— S. 13), Л. Подгородецького щодо Львівської землі (P o d h o r o d e c k i L. Dzieje Lwowa.— Warszawa, 1993.— S. 11—12), а також німецьких, чеських учених Г. Роде, Г. Бідермана, К. Кадлеца. Такі твердження спростовано свого часу як необґрунтовані. Див.: М и ц ю к Ю. Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі.— Ужгород, 1936.— Т. 1.— С. 227, 229 та ін.; Торжество історичної справедливості.— Львів, 1968.— С. 76, 98, 112 та ін.

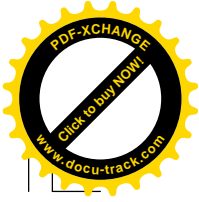
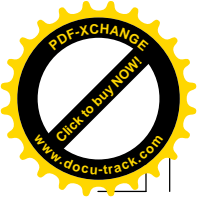
вони при загальному позитивному теоретизуванні далі не бачать „ніякого відчутного зв'язку (співвідношення) між писемністю і документом на Русі у X—XII ст. та пізніше“¹³¹.

Усім цим твердженням бракує головного — аргументованості. Важко уявити, що галицько-волинські землі, які перебували у близькому сусідстві і постійних контактах з Мазовецьким і Краківським князівствами, Чехією, Угорщиною, а також з Болгарією, Сербією, не кажучи вже про традиційні взаємини з Візантією і землями, охопленими сферою її безпосередніх дій (ці зв'язки, власне, засвідчують деякі зі збережених документів), не зазнавали впливу порівняно розвиненої документалістики тих країн та не модифікували його у вигляді власного акта й документа. Немає нині жодних підстав думати, що правове й інтелектуальне життя Галицько-Волинського князівства було відірване від життя тогочасної Європи. Князівство не було в центрі процесу творення культурних здобутків раннього середньовіччя, але й не стояло осторонь їх. Про це свідчить багато фактів. Вони тісно пов'язані із загальним розвитком країни, піднесенням ролі міст, ремесла, торгівлі, розвитком писемності¹³². Інтегрованості у загальноєвропейські процеси сприяли географічне положення

¹³¹ Franklin S. Literacy and Documentation in Early Medieval Russia // *Speculum*.— 1985.— Vol. 6.— N 1.— P. 36.

¹³² Книжна і писемна культура була на той час не тільки прерогативою „панівних класів“, як то часто трактовано радянською історіографією, а поширювалася серед багатьох інших соціальних груп населення. Багато осіб освіту здобували з дитячих років. Свідченням цього є написи на предметах побуту, зброї, печатках (Петегрич В. М. Археологічні джерела про писемність на південно-західних землях Київської Русі // *Київська Русь. Культура, традиції*.— К., 1982.— С. 39—45; його ж. Про знаряддя письма та кириличні написи на предметах XI—XIV століть з Галицької землі // *Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції*.— Львів, 1997.— Т. ССХХІІІ.— С. 206—213); графіті на стінах храмів, далеко не всі писані заможною верхівкою (Висоцький С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI—XIV вв.— К., 1966.— Вып. 1; його ж. Київська писемна школа X—XII ст. (До історії української писемності).— Львів; Київ; Нью-Йорк, 1998.— С. 7, 183 та ін.; Пеленські J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych.— Kraków, 1914.— S. 32 та ін.; Вуйцик В. Графіті XII—XV століть церкви святого Пантелеймона в Галичі // *Записки НТШ. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*.— Львів, 1996.— Т. ССХХХІ.— С. 189—194). Це також непрямо підтверджує велика кількість викопаних берестяних грамот і грамоток, писаних простими людьми у Новгороді (Жуковская Л. Новгородские берестяные грамоты.— Москва, 1959). Одна з них, наприклад, звучить: „Поклон от Якова куму и другу Максиму. Купи мне, пожалуйста, овса у Андрея, если продает возьми у него грамоту. Да пришли мне чтения хорошего“ (Там само, с. 96—97, № 271). Невже подібні явища не відбувалися на Волині, у Галичині?

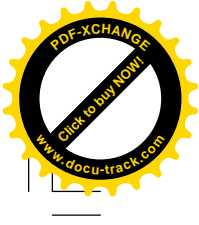
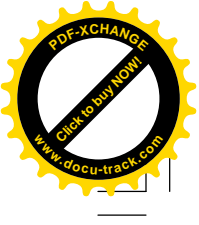

території князівства, шлюбні пов'язання князівських дворів, а також контакти міського населення, зокрема того, що було наділене маґдебурзьким правом, бояр (показова під цим оглядом діяльність Володислава Кормиличича, Судислава Бернатовича) з Угорщиною, німецькими містами, польськими князівствами тощо. Суміжні галицько-волинські землі своїм державним, суспільно-політичним і економічним статусом не відрізнялися від сусідів і не поступалися їм. Галицько-Волинське князівство, об'єднане за Романа Мстиславича на зламі XII—XIII ст., вдруге — за Данила і Василька Романовичів у 30—60-х рр. XIII ст., і згодом, наприкінці XIII — на початку XIV ст., було впливовою європейською державою з розвиненим політичним, економічним, культурним і військовим потенціалом. Тому твердження деяких дослідників про те, що документальні пам'ятки тут не створювалися узагалі, — необґрунтоване. Польща майже не має документальних пам'яток XII ст., Чехія, Німеччина — X—XI ст., але це не стало підставою для упереджених узагальнень, навпаки, дослідники у цих країнах не припиняють інтенсивних і скрупульозних пошуків своїх пам'яток писемності, застосовуючи для цього щораз нові методи і беручи до уваги навіть найменші згадки. Жодна країна не може похвалитися цілковитою збереженістю документальної спадщини раннього середньовіччя. Така, на жаль, реальність.

Усе це один аспект пропонованого деякими дослідниками тлумачення питання браку на сьогодні актів і документів для того часу. Є й інший. Окремі дослідники в оцінці обсягу документальної спадщини намагаються видати бажане за дійсне. Вони бачать розвиток акта та документа у Галичині та на Волині гіперболізовано, ставлять його врівень з розвитком документації тогочасної Західної Європи. Документальна спадщина князівства, на їхню думку, була значною, але попросту не дійшла до наших днів.

Чому ж усе-таки з території галицько-волинських земель, як і загалом з території Київської держави, збереглася така порівняно незначна кількість актових матеріалів та документів, а ті, які дійшли до нас, такі розрізнені, чому вони справляють враження радше випадкових? Може, документ в Україні, у порівнянні з іншими слов'янськими країнами, розвивався із запізненням? А може, через якісь раніші цивілізаційні процеси наші предки не могли пристосуватися до інституту документа і

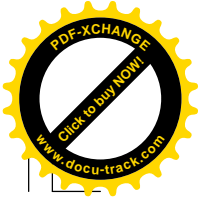
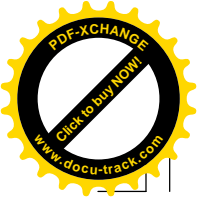

його безпосереднього використання? Такі запитання виникали у 1930-х роках щодо польського документа¹³³. Але якщо ці уваги слушні, то як за таких умов браку документальної спадщини в X—XII ст. (хоч договори з греками на письмі відомі з X ст.), далі у XIII ст. аж до першої половини XIV ст., могла функціонувати Київська Русь, а згодом удільні князівства активно розвивалися, коли запроваджено християнство, коли так багато досягнуто в писемності, суспільно-політичному, економічному та культурному житті? А як бути з нечисленними оригінальними документами, що збереглися за цей час, а також актами та документами, які реконструюються з літописів і хронік, чи окремими давньоукраїнськими пам'ятками, що зафіксовані у закордонних джерелах того часу? Звідки вони брались? Урешті, як пояснити, що вже з другої половини XIV ст. засвідчено сотні актів і документів, тоді як з першої — лише поодинокі?

Причини фрагментарності ранньосередньовічної документальної спадщини були різні — свої на кожному етапі історичного розвитку. Насамперед, давалася ознака успадкована від XII ст. специфіка правових відносин у XIII ст. та пізніших століттях. Документ якщо й був використовуваний, то далеко не в усіх сферах і випадках. Він функціонував переважно для узаконення зовнішньо- і значно рідше внутрішньодержавних заходів князя і двору, воєводи і старости, церкви. Приватний лист і акт були поза обліком (про що свідчать хоч би новгородські грамоти та грамотки). Давні правові відносини князівства, що будувалися головню на звичаєвому праві, не у всіх справах визнавали доказову силу документа, принаймні до середини XIII ст. (пор. Статті короткої та поширеної „Руської правди“, Номоканонів). Щоб підтвердити чи заперечити правову чинність, достатньо було звернутися до зізнань і присяги свідків. А щоб зафіксувати імена свідків, досить було простого запису. Це підтверджують українська і загальнослов'янська пізніша традиція, а також певною мірою умови застосування маґдебурзького права, яке з XIII ст. уже поширювалося на українських землях.

Іншою причиною того, що не маємо тогочасних документів у такій кількості, у якій вони збереглися у наших західних сусідів, могла бути специфіка історичної ситуації, що склалася у

¹³³ Kętrzyński S. Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich.— Warszawa, 1934.— T. I.— S. 81—86.

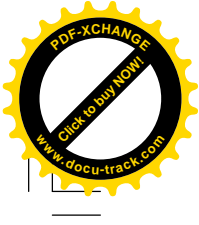
нас на час появи документа як явища. На галицько-волинських землях у XIII — на початку XIV ст., з одного боку, ще зберігалася давня, візантійська традиція давньоруської документалістики з усіма її достоїнствами та вадами у способі викладу змісту й оформлення, з другого — дедалі відчутнішим ставав вплив Заходу, документалістика якого мала іншу традицію і часто зовсім інше підґрунтя. Уже в другій половині XIII ст. інститут галицько-волинського документа зазнав зіткнення двох різних шкіл — східної і західної. Якраз це й мало наслідком деяку непослідовність, що виражалася у не завжди досконалій формі документа, насамперед формуляра, а також у довільному формулюванні клаузул і частій деформації та ламанні традиційних для Русі структур. Усе це сповільнювало опанування різних видів і типів актів та документів, призводило до зменшення їх кількості. Від початку XIV ст. зауважено досить значні впливи західних форм документа та інтенсивне проникання латинської мови у дипломатику галицько-волинських земель.

Та чи не найважливішою була їх постійна втрата. Це стосується як поточної документації канцелярій XIII—XIV ст. (включно з документами, що надходили з-за кордону), так і державних, церковних архівів галицько-волинських установ княжої доби взагалі. Сказане підтверджується багатьма фактами.

Із числа виявлених на сьогодні в архівних, бібліотечних, музейних рукописних фондах і попередніх виданнях для публікації дібрано 199 актів і документів чи їх уривки. У збірник включено також 26 фальсифікатів. Разом зібрання містить 225 одиниць. Чимало публікованих актів і документів оголошено вперше. Це, зокрема, тогочасні та пізніші документи із згадками про галицько-волинські землі XIII — першої половини XIV ст. (Розділ IV).

До збірника увійшли всі, чи майже всі, відомі на сьогодні актові та документальні пам'ятки вказаного періоду, які нам вдалося виявити. (Виняток становлять хіба що ті, які не можливо реконструювати з літописів чи хронік, оскільки вони у них розміті неодноразовим редагуванням і переписуванням пам'яток.) Це оригінальні та копійовані автентичні акти та документи, реконструйовані з літописів і літописців, акти та документи, основані на невідомих нині документах чи їх пізніших списках-протографах, автентичність яких у нас не викликає сумніву.

Уміщено також сумнівної достовірності документи та явні підробки (фальсифікати) актових джерел із датуванням і сюжетами, які можуть належати княжій добі, документи XIII—XVIII ст., у яких згадуються, наводяться й подекуди підтверджуються відомі та невідомі, подані в окремих списках, акти та документи Галицько-Волинського князівства. Уміщено чотири записи текстів світського характеру з богослужбових книг, достовірність яких не викликає застережень.

Публікований документальний матеріал умовно поділено на чотири групи, які охоплюють увесь репертуар актового і документального складу XIII — першої половини XIV ст., а саме:

1. Автентичні акти і документи, які збереглися в оригіналах і списках оригіналів (14).
2. Акти і документи, реконструйовані з літописів, літописців і богослужбової літератури (69).
3. Неавтентичні акти та документи (фальсифікати) (26).
4. Згадки про акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV ст. у тогочасних і пізніших документальних пам'ятках (116).

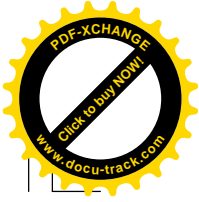
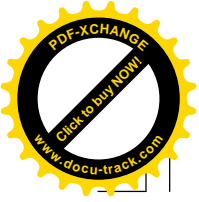
Окремо не розглядаємо засад запропонованого поділу. В його основі лежить до певної міри умовний чинник, який, проте, спирається на внутрішню, рідше зовнішню критику текстів, а також на характер збереження пам'яток. Загалом у публікованих документах і способі їх коментування у різних розділах багато спільного — у доказовості їх автентичності, схожості (деколи аналогічні) щодо структури формулярів (Розділи I і III), подібно трактовано поняття „згадка“ як залишка документа (Розділи II і IV). Це, однак, питання, які частково обговорюються у вступних увагах до розділів.

Акти та документи, опубліковані у книжці, охоплюють період від переддня часу створення князівства (1195) до 40-х років XIV ст. Хронологія фальсифікатів поширюється головно на XIV—XVIII ст.

* * *

Публіковані акти та документи висвітлюють чимало подій і явищ з історії Галицько-Волинського князівства. На перший погляд, деякі з пам'яток малозначущі, а проте інформація, яку з них можна почерпнути, часто єдина у своєму роді.

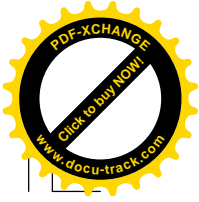
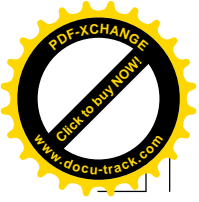
Зміст актів і документів пізнавальний для дослідження передусім політичної ситуації в державі, правових відносин, що панували у країні. Не менш важливі вони для з'ясування соціально-економічних відносин, зовнішньоторговельних зв'язків, питань культури та побуту. Істотним чинником півторастолітньої історії князівства були міждержавні та міжцерковні контакти. Від 1240 р. на життя Галицько-Волинського князівства впливала приналежність золотоординців.

Акти та документи розкривають різні факти, важливі для дослідження процесу об'єднання Волинського і Галицького князівств в одну державу, зокрема ті з них, що стосуються часу після смерті князя Романа Мстиславича, показують участь в об'єднавчому процесі князів Данила Романовича, Лева Даниловича, частково Юрія Львовича, роль у ньому населення міст Володимира і Галича. У документах відображено ряд епізодів, з яких випливає деструктивність дій сіверських князів Ігоровичів. Ідеться про заклик сіверського князя Володимира Ігоровича до жителів міста Володимира видати княгиню Анну та малолітніх синів Данила і Василька Романовичів і посадити на престол у Володимирі свого брата Святослава (II, № 3), про докори княгині Анни, яка вказала двоюрідному братові польському князю Лешку (Білому) на сваволю белзького князя Олександра Всеволодича, котрий захопив спадкові землі і міста, що належали Романовичам (II, № 4, 10—11), про боротьбу з Ігоровичами Романовичів, облогу Звенигорода, перемогу над Ігоровичами коаліційних військ (II, № 6—7), про вступ у Галич угорських військ (II, № 5, 8—9).

Документи дають матеріал для дослідження боротьби Романовичів з опозиційними феодальними „напівдержавами“, такими, як Белзьке, Пінське, частково також Луцьке князівства (II, № 4, 10—11, 14—15, 19), та боярством. В актах знаходимо відгомін складних тогочасних колізій, таких, як змови галицьких бояр (II, № 14), оскарження бояр (II, № 20), присягання їх на вірність князям (II, № 61) та ламання присяги (II, № 33), боярські намови князів до зриву переговорів, розірвання союзів (II, № 17), заходи князів в обхід боярства (II, № 33), переслідування князями самочинної політики бояр (II, № 20).

Акти та документи інформують про зайняття князівських престолів (II, № 5, 11), запрошення галицькими містичами

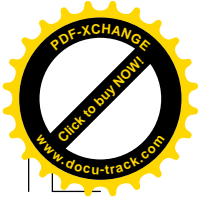
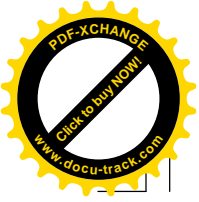

Данила Романовича вступити у Галич (II, № 13). Столиці Володимир і Галич з їхніми традиційними дворами, вищим духовенством часто підтримували заходи Данила і Василька. Зокрема, з 30—40-х років вони виступали ініціаторами об'єднавчого процесу. Відомі звернення прихильників до князя Данила непохитно держати у своїх руках галицький престіл. Коли князь вирушив на зустріч з боярами, вони, знаючи їхню підступність, закликали його: „**ПОИДИ НАЗАДЪ • И СОДЕРЖИ СТОЛЪ ШЦА СВОЕГО**“ (II, № 14).

Низка актів і документів засвідчує скликання князівських з'їздів (снемів), запрошення на них різних князів (II, № 27—28), іноземних володарів (II, № 52—54). Відомі акти, які доносять інформацію про трагічні наслідки з'їздів (II, № 27—28, 35, а також Ипат., стб. 868), містять прохання простити провини князям (II, № 16).

Широко відображена інформація про військові походи та війни: підготовку до походів (II, № 32), запрошення до участі у походах князів (II, № 8—9, 23, 25, 33 та ін.), виступи військ, перебіг битв (II, № 15, 24, 34), відмову від участі у походах (II, № 31), у тому числі через можливість помсти (II, № 35), виправдання неучасті у походах і спустошенні ворожих земель (II, № 26). Виявлено листи про стереження міст перед можливими нападами чужинецьких військ (II, № 18), похід „ляхів“ на галицько-волинські землі (II, № 22), зняття облог (II, № 6, 66). У деяких листах йдеться про звільнення з полону людей (II, № 2), у тому числі членів князівських родин (II, № 19).

Зразком співпраці в інтересах єдності князівства були взаємини братів Данила та Василька Романовичів, Володимира Васильковича і мазовецького князя Конрада Семовитовича. З листів дізнаємось, що Володимир Василькович, наприклад, „**ЧТИЛЪ И ДАРИЛЪ А В ОБИДОУ ЕГО СТОМАЛЪ ЕСМЪ ЗА НИМЪ • КАКО И ЗА СОВОЮ**“ князя Конрада (II, № 50). Князь радить своєму спадкоємцю Мстиславові Даниловичу підтримувати такі ж відносини, і цей погоджується (II, № 50—51). На певних етапах доброзичливі контакти були між князем Данилом і ханом Котяном (II, № 12), князем Юрієм Тройденовичем і магістрами Тевтонського ордену (I, № 4, 8—11). Не склались відносини Данила і Василька з белзьким князем Олександром Всеволодичем (II, № 14—15 та ін.), пінськими князями (II, № 10—11). Ніколи не були близькими відносини, зокрема, Лева Даниловича із золотоординськими „**РАДЦАМИ**“ Телебугою, Алгуєм та ін. (II, № 36, 44, 65).

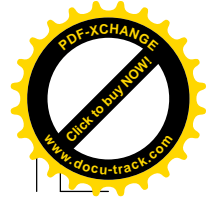
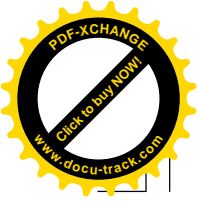
В актах і документах засвідчено справи розподілу у князівствах земель і землеволодінь: надання, зокрема, сіл Добаневичі (з усіма належними до нього земельними угіддями і повинностями) (I, № 2), Хлопчичі (IV, № 12), села Бибель із присілками, Узворотовичі, Нікловичі, Ворховичі (IV, № 14), Яриловичі (IV, № 16) — усі в Перемишльській і Самбірській волостях; дарування війтівства у місті Сяноці на магдебурзькому праві (з площею під забудови, з дворицями, лазами і орними полями) (I, № 12), продаж земель, а з ними війтівства на магдебурзькому праві та церкви у місті Перемишлі (I, № 3)¹³⁴, купівлю маєтності (II, № 46).

Рівночасно акти та документи засвідчують відомості про передачу у володіння і закріплення за князями волостей і більших територій (II, № 11, 55—60), цілих князівств (II, № 36—39), що скріплювалося грамотами (II, № 42—43, 45) і супроводжувалося обіцянками додержувати усіх настанов для збереження територіальної цілісності успадкованого князівства (II, № 58). Мали місце допустимі обміни володіннями між князями (II, № 1), нагадування сторонам про права на землі, вимоги звільнити захоплені волості та міста (II, № 62), визнання порушення прав спадкоємності та підтвердження відданості покритвдженій стороні (II, № 41), присяги про збереження земельних володінь за спадкоємцями — родиною — після смерті князя (II, № 47), судові розгляди справ з приводу різних суперечок (I, № 1). Акти доносять відомості про захоплення земель, зокрема чужинцями (II, № 63), відгуки про ці події й обіцянки полагодити усі справи та заклик покинути захоплені території (II, № 64—65).

Як володар спадкових земель, князь був наділений правом карати підданих за всілякі провини, накладаючи на містичів, підміське і сільське населення податок. Розподіл його дає змогу скласти уявлення про фінансову організацію країни, господарське життя волостей. Цінна інформація про речі та предмети, які творили данину за вчинену провину (II, № 67).

Окремо варто виділити акти та документи, в яких ідеться про торгівлю, насамперед із різними містами і землями Європи. Серед цих документальних пам'яток — дозвіл на в'їзд з різними

¹³⁴ Це четверта документальна згадка про використання і функціонування магдебурзького права в Україні у княжі часи (див. також: I, № 3, 7, 12; IV, № 9). Про інші: R o e p e l l R. Über die Verbreitung des magdeburgers Stadtrechts im Gebiete des alten polnischen Reichs...— S. 100—109; H i r s c h T h. Danzigs Handels...— S. 172—180, 188—189 та ін.

товарами та вільну, без жодних оплат торгівлю ними у князівстві. Князь запевняв чужоземним купцям право перебування на території Галицько-Волинського князівства, а на випадок порушення цього права гарантував відшкодування покривдженим. Такі гарантії мали, зокрема, купці з Торуня і Кракова (I, № 5—6). Князівство вело торгівлю з Фландрією, ганзейськими містами. Потверджує це звернення ради міста Володимира до радників і громади міста Штральзунда з приводу перехоплення його людьми сувоїв сукна, транспортованого з Фландрії на Волинь (I, № 7). Відомі документи з проханням відновити торгівлю з князівством, а також з дозволами приїжджати купцям до Львова та Луцька по встановленому шляху (I, № 13—14). Лише один документ має стосунок до внутрішньої торгівлі. Довідуємося з нього про транспортування зерна з Волині у Ятвязьку землю (II, № 29). Виправа ця закінчилася трагічно — грабунком і вбивством людей, які супроводжували валку із зерном (II, № 29—30).

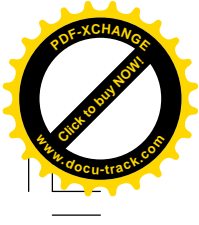
Зміст актів і документів свідчить про досить чітке функціонування у багатьох ділянках належно задокументованого договірного права. І це стосувалось як внутрішніх справ, так і зовнішніх контактів, що дає підстави говорити про культуру дипломатичної служби Галицько-Волинського князівства, її наближеність до прийнятих у той час стандартів.

Як уже зазначалося, до публікації увійшли фальсифікати. Більшість їх, напевно, спиралась або могла спиратись на оригінальні та достовірні актові й документальні матеріали, тому вони дуже близькі до автентичних документів. Переважно це дарчі документи (III, № 2—8 та ін.).

Досліджувані пам'ятки дають змогу простежити стиль і форму викладу в них, залежно від виду акта чи документа, видову структуру тогочасних документальних матеріалів, побудову протоколів, клаузул (наприклад, див. I, № 1—5, 9, 12—14; II, № 31, 40, 45—46, 62, 67), нарешті, з'ясувати відмінності в архітектоніці україно- і латиномовних текстів, а отже, відмінності в укладанні документів, належних різним територіям (див. I, № 2, 5, 7, 9—10, 12—14). На основі актів і документів, реконструйованих із літописів, простежується процедура т. зв. переказу їх, яка у літописах супроводжується дієслівною формою „рчи“ або „рци“ — каже (цсл. *рьци* < *ректи* < *ректи — говорити, казати) (II, № 30, 48, 56, 60) та ін.

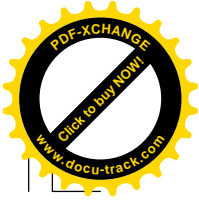
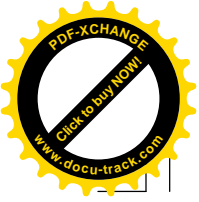

За актами цього типу можна встановити, якого характеру присяги скріплювали не лише словом, але й цілуванням хреста (II, № 47), мовиться у них про повинності, котрі виконувалися для князя,— роботи на жнивах і в косовицю (*н серпом н с косою*), про дозвіл на родинну помсту (*головннитство*) (I, № 2), про податки — князівські побори і татарщину (II, № 46), про мито на Русі (II, № 67) і данини — кунами, цебрами вівса, лукнами меду (II, № 67). Довідуємося з цих документів про деталі адміністративного поділу на сотні у Підляшші (II, № 67), про те, що у 1288 р. князь Лев Данилович володів Галицьким, Перемишльським і Белзьким князівствами (II, № 60), що саме в Холмі, у храмі Св. Богородиці, похований „король Данило“ (II, № 59), а у храмі Богородиці у Володимирі — князь Василько Романович (II, № 60), що у 1283 р. князь Юрій Львович одружився (II, № 31), що в найближчому оточенні князя Юрія Тройденовича 1334 р. були: Ходор — галицький єпископ, Дмитро Дядько, Хотко — „суддя нашого двору“, Юрій Лисий, Михайло Єлизарович, Олександр Молдаєвич, Борис Кракула (I, № 10), а 1335 р.— Дмитро Дядько, Михайло Єлизарович — белзький воевода, Васько Кудинович — „суддя нашого двору“, Грицько Коссачович — перемишльський воевода, Бориско Кракула — львівський воевода, Ходор Отек — луцький воевода, Хотко, син Яромира (I, № 11).

В актах та документах відображені традиція заповідання маєтностей (II, № 46), складання присяг на дотримання умов заповітів (II, № 48), процедура князівських шлюбів (II, № 31). Із документів дізнаємося про заснований князем Володимиром Васильковичем монастир Святих Апостолів і передачу його у спадкове володіння дружині (II, № 46), про книгописання на території князівства, зокрема, про завершення писання Євангелій (II, № 32, 49, 69) та збірника з питань християнської моралі, т. зв. Пандектів Антіоха Чорноризця (II, № 68), довідуємося імена переписувачів книжок, серед яких Євсевій — попович (1283 р., II, № 32), Георгій — ієромонах (1288 р., II, № 49), Полікарп — священник (1307 р., II, № 69).

Різноманітний за змістовим навантаженням і функціональністю словник актів і документів. Князівські писарі в них часто — *писць*, а також *лѣтописѣцы* (II, № 67), термін *грамота* вживається на означення дарчого та інших документів і заповіту (II, № 43—44, 56). Дуже різна подана у пам'ятках титулатура князів (питання заслуговує на окреме дослідження). До

імені князя Данила після 1256 р. додається титул король (II, № 58), його сина іменовано — **ѢНЪ КОРОЛЕВЪ** (II, № 67). В тогочасних актах і документах трапляються слова, які нині вийшли або майже вийшли з ужитку, належать до діалектизмів (**ЛҀКНО** — міра сипних тїл; **ja(e)s** — яз — споруда, яка перегороджує річку; **szуушч** // **szупушч** — мабуть, різновид шовку; **БРАТѢНЦѢ**; **ІАТРОВЪ** — брата жінка; **ВѢХОТЬ** — жмут, жмуток; **ЛОКОТЬ** — міра довжини та ін.). До стильових прикмет пам'яток належить уживання слова у переносному значенні („солома“, „свічка“ у них — символ певних явищ), багатий добір фразеологізмів.

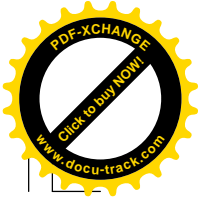
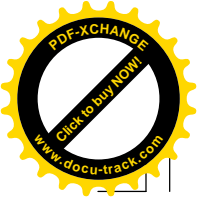
Змістова складова актів і документів чи не найістотніша у пропонованій книжці. Важливо те, що документальні джерела, зібрані разом, у ряді випадків відкривають можливості для зіставлення, а навіть нового прочитання уже відомих текстів. Порівняльний аналіз текстових варіантів стосовно основного тексту дає змогу у цих випадках докладніше зрозуміти сутність акта чи документа у контексті різних тогочасних явищ, а також його провенієнцію. Інша річ, що в дослідженні документальної спадщини Галицько-Волинського князівства, зі зрозумілих причин, неможливо уникнути гіпотетичності оцінок.

* * *

У виданні, як зазначалось, зібрано, по можливості, усі збережені галицько-волинські акти та документи XIII — першої половини XIV ст. Вони виступають як окремі одиниці, так і у складі інших документів чи актів (переважно пізніші підтвердні документи, акти різних комісій, протоколи сеймів тощо), чимало у формі записів у книги. Деякі з них являють собою частину літописних текстів та покрайні записи чи колофони у богослужбовій літературі. Відомі ці пам'ятки у рукописах та друках різного часу.

1. Рукописні джерела. Найбільше досліджуваних пам'яток зберігається в архівах і бібліотеках України та Польщі. В нашій країні вони зосереджені у Центральному державному історичному архіві України у Львові. Виділяються передусім записи (обляти записів) у книгах Гродських і земських судів (ф. 1—16), книгах магістрату м. Львова (ф. 52), Греко-католицькій митрополічій консисторії (ф. 201), Крайовій табулі (ф. 800), василянських монастирів (ф. 684) та ін. Окремі документи

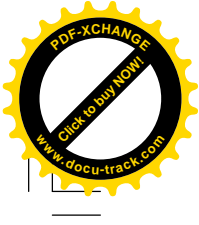

зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Києві (ф. 2). Значна кількість подібних за характером актів і документів міститься у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України. Йдеться про рукописні фонди відділу рукописів, такі, як ф. 3 (Василіянські монастирі), ф. 4 (Барвінські), ф. 5 (Оссолінські), ф. 19 (І. Вагилевич), ф. 36 (Я. Головацький), ф. 77 (А. Петрушевич), ф. 103 (князі Сапєги), ф. 141 (О. Чоловський). Поодинокі документи має у своєму розпорядженні Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Багато копій з документів, передусім Лева Даниловича, зберігає відділ рукописної і стародрукованої книги Національного музею у Львові. Йдеться, насамперед, про фонди, що пов'язані з життям і діяльністю таких осіб, як Климентій Ходикевич, Іван Гудз, Антін Ангелович, Михайло Подолінський (т. зв. Теки Подолінського).

Чимала кількість досліджуваних та опублікованих актів і документів зосереджена в архівах і бібліотеках Польщі. За кількістю документів першим треба назвати Державний архів у Перемишлі (*Archiwum Państwowe w Przemyślu*), фонди: Акти Лави м. Перемишля і Архів греко-католицького єпископства. Галицько-волинські акти та документи зберігає Головний архів давніх актів у Варшаві (*Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie*), фонди: Коронна і т. зв. Литовська метрики, Бібліотека ординації Замойських, Колекція давнього архіву Радзивіллів, О. Чоловський. Поодинокі копії виявлено у відділах рукописів Бібліотеки Чарторийських у Кракові (*Biblioteka Czartoryskich w Krakowie*), Ягеллонської бібліотеки у Кракові (*Biblioteka Jagellońska w Krakowie*), у Бібліотеці Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві (*Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*).

Низка оригінальних князівських документів першої половини XIV ст. міститься у Німеччині, у Таємному державному архіві пруської спадщини у Берліні (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz. Berlin*). Це, насамперед, документи князя Юрія Тройденевича, надіслані з Володимира та Львова Тевтонському Ордену. Копії і реєстри документів римських пап галицько-волинським князям відомі з ватиканського Архіву Священної Конгрегації Пропаганди віри (*Archivum Vaticano. Roma. Archivum Sanctae Congregatione de Propaganda Fide. Congressi (Scripture referite nei Congressi: Moscovia, Polonia et Rutenia); Regesta Vaticana*).

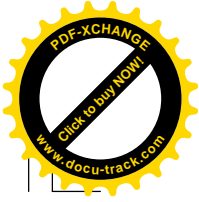
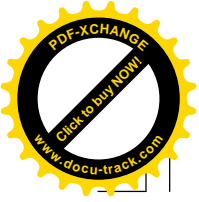
Окремі документи зберігаються в Угорщині, у Будапешті, наприклад, грамота березького старости з 1299 р. (текст документа взято з публікацій).

Низка документів, пов'язаних із княжою добою на українських землях, потрапила до російських архівів і бібліотек. Вони увійшли до записів російської адміністрації XVII ст. в Україні. (Копії деяких пам'яток надсилали російським колегам українські вчені з Галичини.) Йдеться про такі архіви та бібліотеки, як Архів Санкт-Петербурзького відділення Інституту історії Російської АН (Архив Санкт-Петербургского отделения Института истории Российской АН), фонди: 36 (Воронцовы), 57 (Д. Зубрицкий); Архів Російської Академії наук. Санкт-Петербурзьке відділення (Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургское отделение), фонди: 30, 126, 216; Російський державний архів давніх актів. Москва (Российский государственный архив древних актов. Москва), фонди: 181, 210; Бібліотека Російської АН. Санкт-Петербург. Відділ рукописів (Библиотека Российской АН. Санкт-Петербург. Отдел рукописей), фонд: Зібрання поточних надходжень; Російська державна бібліотека. Відділ рукописів (Российская государственная библиотека. Отдел рукописей), ф. 256 (М. П. Румянцев); Російська національна бібліотека. Санкт-Петербург. Відділ рукописів і рідкісної книги (Российская национальная библиотека. Санкт-Петербург. Отдел рукописей и редкостной книги), ф. 328.

2. Друковані джерела. Крім рукописних, до збірки увійшли акти та документи, що вже були опубліковані. Це, насамперед, пам'ятки, які не вдалося виявити у рукописних оригіналах чи списках оригіналів або які на сьогодні відомі лише з друкованих видань.

Перелік публікацій, у яких уміщено галицько-волинські акти та документи, порівняно значний і різноманітний у видовому та типологічному плані. Це серійні та окремі загальні й спеціальні збірники документів (наприклад, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis* / Ed. G. Fejer.— Budaе, 1830.— Т. III.— Vol. 1—2; Т. VI.— Vol. 2; 1829.— Т. IV.— Vol. 2; 1832.— Т. VIII.— Vol. 2; 1838.— Т. X.— Vol. 3; *Codex diplomaticus Galicensis. 1105—1405.* [Москва, 1852]), хрестоматії (Головацький Я. *Хрестоматія церковно-славянська и древно-русская в пользу учеников высших гимназий.*— В Ведни, 1854.— Т. I), монографічні праці, у яких тексти документів уміщено в додатках (напр.: Зубриц-

кий Д. Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси.— Москва, 1845), добірки документів у періодичних виданнях, пристатейні публікації і т. ін. Окремо треба наголосити на такому типі публікацій актів і документів, як видані друком літописи, де вони виступають часто як складова частина. Акти та документи опубліковано у довідкових виданнях, шематизмах XIX ст., каталогах (переважно у формі реґестів).

Повний перелік архівів і бібліотек, у яких зберігаються рукописи публікованих актів та документів, у тому числі пам'ятки, на основі котрих реконструйовано їх тексти, а також друкованих джерел, подано у Списку умовних скорочень.

* * *

Акти та документи в кожному розділі систематизовано у хронологічному порядку.

Археографічне опрацювання пам'яток здійснено у відповідності з чинними правилами, а також з урахуванням досвіду практичної роботи у цій галузі.

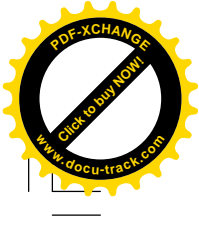
Акти та документи публікуються за оригіналами, якщо оригіналів не виявлено,— за найбільш ранніми списками.

При виборі з групи списків основного враховувався за однакових умов не лише найраніший список, але й текстуально найбільш повний і справний. Цей вибір майже у кожному конкретному випадку коротко обговорюється у вступному коментарі до опублікованого акта чи документа.

Коли списки за обсягом і змістом різні, публікуються варіанти (їх позначено літерами А, Б, В). Списки, які різняться формальними індивідуальними деталями, зокрема граматичними парадигмами (їх дуже мало), помилково внесеними буквами (це стосується насамперед латино- і польськомовних актів і документів, які дійшли у копіях XVII—XVIII ст.), до уваги не беруться. Виняток становлять реконструкції з літописів (Іпатіївський основний, Хлебниковський і Погодінський — допоміжні, подані у підрядкових посиланнях) та група автентичних документів (Розділ I).

Публікація „основного“ тексту документа та його варіантів спирається також на правила, прийняті для видань пам'яток давньої писемності. Надіємося, що дотримання цих засад

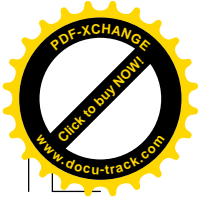
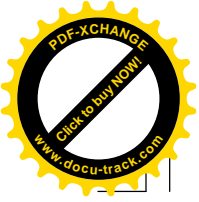
допоможе у використанні текстів публікації для лінгвістичних досліджень. На окрему увагу мовознавців заслуговують давньоукраїнські кириличні тексти, у мові яких широко відображено, зокрема, фонетичні та лексичні діалектні риси.

Кожна виділена в окремий розділ група публікованих актів і документів супроводжується коментарем — загальними вступними увагами до розділів (Розділи I—IV) і поясненнями та анотацією до кожного акта та документа (Розділи I—III). Вступні уваги впроваджують читача у зміст актів і документів, що увійшли до розділу, наświetлюють статистику уміщених документальних матеріалів, їх списки, додаткові джерела та літературу, а головне — розкривають труднощі, з якими зіткнувся дослідник в оцінці актів і документів. Коментар до акта та документа включає такі елементи зовнішньої і внутрішньої критики акта та документа: 1. Заголовок; 2. Дипломатична належність; 3. Встановлення оригінальності та достовірності; 4. Коротка історія появи, походження; 5. Загальний вигляд, письмо (вибірково), спосіб засвідчення; 6. Структура (архітектоніка) акта та документа і коротка характеристика клаузул; 7. Дата (обґрунтування дати); 8. Відомості про те, хто і коли вивчав документ, оцінка у наукових дослідженнях його змісту й автентичності; 9. Списки акта та документа. Далі подано текст самого акта чи документа. Під власне текстом акта та документа винесено легенду: а) посилання на місце зберігання рукопису тексту (оригіналу та списків) та б) посилання на видання (коли такі існують), у яких опубліковано текст акта чи документа. Якщо публікацій було кілька, посилання подаються у хронологічній послідовності. У покликах застосовано систему прийнятих скорочень (див. Список умовних скорочень).

Повертаючись до характеру опублікованих актів і документів, зауважимо, що вони дуже різняться — навіть у рамках одного виду. Великі та деталізовані тексти з XIII ст., як правило, викликають недовіру щодо своєї автентичності. Під час коментування висувуються різні аргументи за і проти, на основі критики зовнішніх, а частіше внутрішніх ознак, щодо того чи іншого акта або документа.

Як уже зазначалося, поряд з основним текстом перераховано списки акта чи документа. У перелік внесено усі відомі списки, включно з тим, текст якого публікується. Списки виявлено

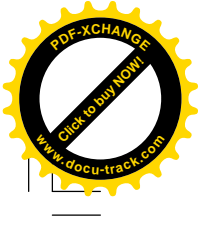
майже в усіх публікованих актах та документах (до уваги беруться лише рукописні списки). Для повноти інформації про акт чи документ при кожному з уміщених списків подано короткий його опис. У ньому вказано умовне позначення (сигла) (ПГС-1 — Список № 1 Перемишльського Гродського суду або **Мац.** — Список канцлера королівської канцелярії Самуеля Мацейовського тощо), місце зберігання, шифр рукопису списку, дата списку (при наявності — і місце його складання), аркуші, на яких уміщено текст, тип почерку, рідше — відмінності у написанні графем, помилки при відчитанні слів та інші відомості.

Давньоукраїнські кириличні чи транслітеровані латинською абеткою акти та документи подано без перекладів; польські, латинські, італійські — перекладено сучасною українською літературною мовою. Пропоновані переклади, на жаль, із різних причин не завжди повністю адекватні оригіналам. Трапляються у них елементи описовості. В одних випадках це оригінали, в інших — списки (копії), які виявлено як самостійні одиниці або реконструйовано та виокремлено з контексту інших документів. Документи, які збереглися в рукописах-оригіналах, писані здебільшого у князівських канцеляріях. Два з них є списками (I, № 2—3). У деяких випадках відомі офіційні писарі документів, що жили у той час. Що стосується списків-копій із відомих та невідомих оригіналів-протографів, то подано імена тих, хто апробував тексти, рідше — переписував. Передусім це стосується канцлерів королівських канцелярій, писарів Гродських і земських судів, писарів-люстраторів, деяких діячів церкви.

Переважає більшість оригінальних актів і документів, а також списків, уміщених у виданні, створена на колишній території Галицько-Волинського князівства, списки XV—XVIII ст., крім того, у корінних землях Речі Посполитої та Великого князівства Литовського.

Слова у давніх текстах пишемо окремо згідно з вимогами сучасного українського правопису. Це стосується також написання прийменників з іменниками та частки **не** з дієсловами. Самі тексти пам'яток поділено на абзаци. Критерієм для поділу тексту на абзаци нерідко служить зміст клаузул. Інші зміни зроблено у виняткових випадках. Як правило, вони подаються у квадратних дужках. (Це вставки окремих літер, а також повторення одних і тих самих слів.) Виправлення при потребі і їх джерело застережено у підрядкових примітках.

У кириличних текстах збережено всі графемні кириличного алфавіту давньоукраїнського письма (Ѣ, Ѥ, Ѧ, ѧ, Ѩ, ѩ, Ѫ, ѫ, Ѭ, ѭ, Ѯ, ѯ, Ѱ, ѱ). У випадках, коли відчитання „Ѣ“ чи „Ѧ“ (передусім у кінці слів) викликало сумнів, поставлено „Ѧ“, якщо цього вимагає сучасний правопис.

Усі надрядкові літери подано без змін відповідно до підстави. Лігатури розчленовано на окремі графемні, наприклад: латинське -œ = -ae.

Ряд слів (найчастіше дѢнь [день], сѢноу [сину], гѢдну [господину], пѢнь [пан], чѢлк [чоловік], цѢр [цар], ѡца [отця] та ін.), у яких випускалися деякі голосні, приголосні або цілі склади, а замість них над рядком виносились титли, паєрки та інші знаки на означення пропущених літер, зокрема прикінцеві скорочення, збережено без змін. Надрядкові літери у кириличних текстах не вносяться у рядок, знаки не розкриваються. Їх подано без жодних обумовлень, тим більше дужок. У латиномовних текстах усі скорочення розшифровуються і подаються у круглих дужках.

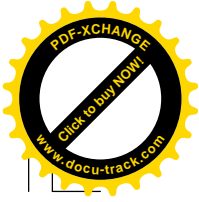
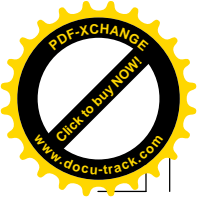
У документах немає уніфікації у написанні власних назв. В одних випадках вони пишуться з малої літери, в інших — з великої. Трапляється написання з великої букви апелятивів. У публікації усі власні назви — імена, прізвища, етноніми, географічні об'єкти, а також слово Бог, — пишуться з великої літери. З великої літери подається перша літера початкового слова реконструйованих актів і документів, а також початок абзаців.

Відомо, що протягом досліджуваного періоду не було сталої пунктуації. Великі розбіжності помітні у XV—XVIII ст., коли створювалась більшість списків, зокрема у фальсифікатах. Розділові знаки в межах речень і абзаців поставлено в них лише частково. Вони різні, і застосовування їх дуже умовне. У публікованих текстах пунктуацію по можливості уніфіковано. У кириличних текстах, дотримуючись давньої традиції, замість „ком“, „крапок із рисками“, різних „рисок“ і т. д., проставляємо з метою уніфікації крапку (крапка посередині рядка), у латинських — кому і крапку. Коли був сумнів, ставити розділовий знак чи ні, ми його не ставили. Кінець лінійок і рядків окремо не позначаємо, за винятком тих, які збереглися в оригіналах (Розділ I).

Польські і латинські тексти XVI—XVIII ст. опубліковано без змін, за правилами, здебільшого передбаченими для передачі

текстів відповідного часу цими мовами¹³⁵, хоч у цьому не до кінця і послідовно витримані усі засади археографічних правил. При передачі досі не публікованих текстів XIV—XV ст. дотримуємось оригіналів (крім тих, що взяті з публікацій, наприклад, для Розділу IV), тексти XVII—XVIII ст. частково уніфіковано згідно з вимогами сучасного правопису. Пошкоджені, непрочитані або спеціально пропущені місця тексту позначено трьома крапками у квадратних дужках. Поряд у квадратних дужках винесено текст, який належить публікаторові чи перекладачеві.

Для зручності користування книжкою до неї додано науково-довідковий апарат. Він складається із Списку умовних скорочень (подано перелік скорочень загальних слів; сигли списків актів і документів, що уміщені у вступних коментарях до текстів грамот; скорочення назв установ, у яких розміщені архівні та бібліотечні джерела, друковані джерела та література), Резюме англійською і німецькою мовами, Списку ілюстрацій, Іменного та Географічного покажчиків.

Видання ілюстроване.

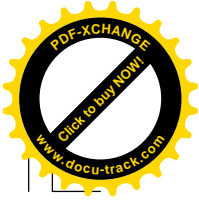
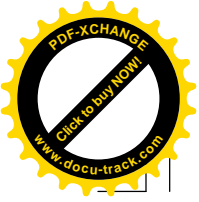
Вважаємо, що пропонована книжка заповнить в українському і взагалі слов'янському джерелознавстві прогалину в дослідженні актових матеріалів доби Середньовіччя.

Насамкінець — кілька слів про те, що передувало появі пропонованого видання. Це книжка — результат багаторічної, копіткої праці. Вона готувалася тривалий час, хоч ніколи цей час не призначався тільки для неї. Пошук уміщених тут актів і документів розпочато ще у 1970-х роках і частково продовжувався пізніше. Текст загалом був завершений у другій половині 80-х років. Із різних, переважно об'єктивних причин, дослідження довелося покласти до шухляди на довгі роки. Ще тоді, на самому початку роботи, деякі науковці висловлювали сумнів, чи взагалі варто братися до виявлення та друку галицько-волинських актів і документів XIII — першої половини XIV ст., коли їх збереглося так мало, а автентичність їх така сумнівна.

Застереження викликала сама потреба у такій праці. Тема розцінювалася як другорядна і дрібна. Тенденція до дослідження великих, навіть монументальних тем панує й досі. Вона успадкована від минулих часів, і, очевидно, ще не скоро зможемо її позбутись. Ми ж виходили з іншого, а саме з потреби якнайпов-

¹³⁵ У ряді випадків користуємось працею: Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku.— Wrocław, 1953.

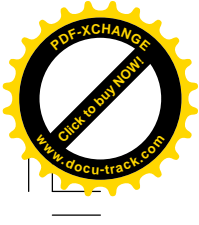
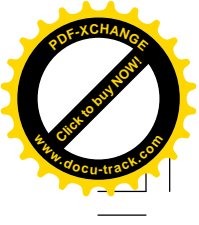

нішого дослідження та видання конкретних актів і документів. Пригадується розмова з професором В. Пашуто у Москві — було це 1986 року — про задум зібрати в одне ціле й опублікувати галицько-волинські документи, включно з фальсифікатами. Професор тоді скептично поставився до цього наміру. „Чи не шкода вам на це часу? Існують значно поважніші теми і проблеми...“ Треба визнати, що напевно існують... І не одна. Водночас чимало істориків та мовознавців були протилежної думки. Без дослідження „малих“ тем, у даному разі одного з важливих типів середньовічних джерел — галицько-волинських актів і документів, без їх публікації з ґрунтовним критичним коментарем видається неможливий перехід до різних „великих“ тем дослідження княжої доби. Це має пряий стосунок і до сьогоденної суперечки, коли можна почути закиди, з одного боку, у причинковості більшості українських досліджень, а з другого — у надмірній заглибленості у фактологію, втраті „концептуальності“ тощо. Вважаємо, однак, що зібрані й відповідно прокоментовані акти та документи за досліджуваний період сприятимуть появі нових оцінок матеріалу, а їх аналіз — зміні поглядів на давньоукраїнський документ, а навіть ширше — на деякі загальноісторичні події і культурний процес досліджуваних територій.

Ця книжка не претендує на вичерпність текстів, тим більше остаточне розв'язання поставлених у ній питань. Пропонована праця — своєрідна, перехідна ланка у дослідженні проблеми.

Уважаємо своїм приємним обов'язком подякувати інституціям, яким завдячуємо можливість збору та опрацювання матеріалів до цієї книжки, а саме: Центральному державному історичному архіву України у Львові, Інституту суспільних наук АН України (нині Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), Науковому товариству ім. Шевченка, у якому праця підготовлялась до друку, а також численним друзям і колегам, насамперед історикам-архівістам і мовникам, які допомагали у виявленні й опрацюванні текстів актів і документів, що увійшли у видання. До цих людей належать Наталія Яковенко (Київ), Марія Кашуба, Галина Остюк, Олег Романів, Олександра Савула, Андрій Содомора, Наталія Царьова (Львів), Ярослав Шапов (Москва), Єжи Мотилевич, Здзіслав Будзинський (Перемишль) та інші. Щиру подяку висловлюю Петрові Гою та Володимирові Стойку — головам Фундації УВУ і Американській Раді наукових товариств за фінансову підтримку видання, а також усім, хто допомагав і сприяв появі на світ цієї праці.

*Видатним історикам-НТШівцям
присвячую*

